

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**КАФЕДРА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА, ІСТОРІОГРАФІЇ ТА
СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: «**Наративні джерела з історії російсько-української
війни(2014-2019рр.)»**

Виконав: студент 2 курсу,
групи 8.0328-і

спеціальності: 032 історія та археологія
освітньої програми: історія

Хренов Олександр Миколайович

Керівник : доцент кафедри джерелознавства, історіографії та спеціальних
історичних дисциплін, доцент, к.і.н.

_____ **С.М. Білівненко**

Рецензент: доцент кафедри джерелознавства, історіографії та спеціальних
історичних дисциплін, доцент, к.і.н.

_____ **Головко Ю.І.**

Запоріжжя

2019 рік

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Історичний факультет

Кафедра джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін

Освітній рівень: магістр

Спеціальність: 032 історія та археологія

Освітня програма: історія

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувач кафедри джерелознавства,
історіографії та спеціальних історичних
дисциплін
Головко Ю.І.**

«___» _____ 2019 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ**

Хренов Олександр Миколайович

1. Тема роботи: «Наративні джерела з історії російсько-української війни(2014-2019рр.)», керівник роботи: к.і.н., доцент Білівненко С. М., затверджені наказом вищого навчального закладу №655-с від 6 травня 2019 року.

2. Строк подання студентом роботи: 16 грудня 2019 р.

3. Вихідні дані до роботи: 10 фактів про збройну агресію Росії проти України // Міністерство закордонних справ України. 2018. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/5026> (дата звернення: 12.10.2019); Результати розслідування Іловайської трагедії / Генеральна прокуратура України, головна військова прокуратура.14.08.2017. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=213793 (дата звернення: 12.10.2019); АД 242. Історія мужності, братерства та самопожертви / Укл. І. Штогрін. Харків: КСД, 2016. 352 с.; Березовець Т. Анексія. Острів Крим: хроніки «гібридної війни». Київ: Брайт Стар Паблішинг, 2015. 392 с., Добробати. Історія подвигу батальйонів, що врятували країну / Укл. К. Гладка та ін. Харків: Фоліо, 2017. 336 с. Криштопа О., Каліновська О. Про мертвих, живих і ненароджених. Герої (не) війни. Харків: КСД, 2016. 304 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): Збір та обробка спогадів які стосуються війни, а саме військові операції за наративними джерелами , побут солдатів, волонтерський рух та його вплив на військові дії, вивчення реакції ЗМІ на дані події

5. Перелік графічного матеріалу: графічний матеріал відсутній

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Білівненко С.М., доцент	20.10.2018	10.06.2019
Розділ 1	Білівненко С.М., доцент	20.10.2018	10.06.2019
Розділ 2	Білівненко С.М., доцент	15.02.2019	18.10.2019
Розділ 3	Білівненко С.М., доцент	15.02.2019	04.11.2019
Висновки	Білівненко С.М., доцент	26.04.2019	02.12.2019

7. Дата видачі завдання: 20.09.2017 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обробка літератури та джерел по темі	Жовтень 2019 р.	виконано
2	Написання вступу	Жовтень 2019 р.	виконано
3	Написання першого розділу	Жовтень 2019 р.	виконано
4	Написання другого розділу	Жовтень 2019 р.	виконано
5	Написання третього розділу	Листопад 2019 р.	виконано
6	Написання висновків	Грудень 2019 р.	виконано

Студент _____ О.М. Хренов

Керівник роботи _____ С. М. Білівненко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ С. С. Черкасов

РЕФЕРАТ

Наративні джерела з історії російсько-української війни (2014-2019 рр.)

Кваліфікаційна робота складається з сторінок, містить джерел, монографії та статті,

Ключові слова: Україна, Росія, Війна, АТО, ООС, груз 200, рейд, ДАП.

Об'єктом дослідження виступають наративні джерела пов'язані з російсько-українською війною.

Предметом дослідження особливості інформативних можливостей наративних джерел з історії війни на сході України

Мета роботи метою дослідження є збір та обробка спогадів які стосуються війни.

Новизна роботи полягає в тому, що у постановці та розробці проблеми, яка не отримала раніше всебічного та ґрунтовного висвітлення в історичній науці було проведено вперше комплексне дослідження теми. Зроблено спроба проаналізувати наратив з історії війни на сході України, дати історичну оцінку та узагальнити їх.

Висновки. Кожному етапу війни на сході України відповідає різні наративні джерела на першому етапі були притаманні публікації в ЗМІ, ведення інтернет блогів та відео фіксація то що відбувалося першій етап закінчився підписанням мінських домовленостей в вересні 2014 року.

Другий етап був з перших мінських домовленостей до других тобто вересень 2014- лютий 2015 року вже в цей проміжок часу почнуть з'являтися перші наукові статі пов'язанні з наративними джерелами, а саме публікації, статі та перші видання спогадів бійців. Також починають з'являтися перші мемуари та публікуються щоденники. Хоча і залишається все те що було на першому етапі.

Третій період триває від лютого 2015 до сьогодні йому характерне видання ґрунтовних праць науковців різних спеціальностей які пов'язані з

нарративними джерелами, багато документальних фільмів які знімали на сході України.

В той же час ми зазначаємо що різні джерела дають нам більше інформації про те що відбувається на війні. Починаючи від активних бойових діє і до якихось побутових моментів які є повсякденністю солдатів на передовій.

SUMMARY

Narrative sources on the history of the Russo-Ukrainian war (2014-2019)

The qualifying work consists of pages, contains sources, monographs and articles.

Key words: Ukraine, Russia, War, ATO, OOS, cargo 200, raid, DAP.

The object of the study is narrative sources related to the Russo-Ukrainian war.

The subject of research is the peculiarities of informative possibilities of narrative sources from the history of war in the east of Ukraine

The aim is to make a work is to collect and process memories related to the war.

The novelty of the work lies in the fact that, for the first time, a comprehensive study of the subject was conducted in the formulation and elaboration of a problem that did not receive comprehensive and thorough coverage in historical science before. An attempt has been made to analyze narratives from the history of war in eastern Ukraine, give a historical account and summarize them.

Conclusions. Each stage of the war in eastern Ukraine has different narrative sources. The first stage was characterized by publications in the media, blogging and video recording of what happened, the first stage ended with the signing of the Minsk agreements in September 2014.

The second stage was from the first Minsk arrangements to the second, ie September 2014 - February 2015, the first scientific articles related to narrative sources, namely publications, articles and the first editions of the soldiers' memoirs, will appear at this time. The first memoirs are beginning to appear and diaries are published. Although everything remains in the first stage.

The third period lasts from February 2015 to the present, and is characterized by the publication of groundbreaking works by scholars of various specialties that are related to narrative sources, many documentaries filmed in eastern Ukraine.

At the same time, we note that various sources give us more information about what is going on in the war. Starting from active combat to some everyday life that is the everyday life of soldiers on the front line.

ЗМІСТ

Вступ	2
Розділ 1. Сучасна війна Росії проти України: історіографічні та джерелознавчі аспекти	6
1.1. Характеристика джерельної бази.....	6
1.2 Українська історіографія	13
1.3 Російська історіографія	18
1.4 Праці зарубіжних дослідників.....	26
Розділ 2. Бойові дії 2014-2015 років за наративними джерелами	31
2.1 Військові операції	31
2.2 Побут солдатів	60
2.3 Ставлення місцевого населення.....	63
2.4 Волонтерський рух.....	65
Розділ 3. Опис війни в ЗМІ	78
3.1 Українські видання	78
3.2 Іноземні видання.....	86
Висновки	91
Список використаних джерел та літератури	93

ВСТУП

Актуальність теми російсько-українські відносини не є новою темою для дослідження так як за останні 600 років не одноразово відбувалися військові зіткнення, як за часів Руїни, Національно-Визвольних змагань. І ось в 21ст на сході України в Донецьких та Луганській області починається війна. Ця тема є дуже гострою в історіографії, питання пов'язані з нею викликають полеміку. По одну сторону українці як взяли зброю та встали на захист своїй держави так з іншого боку колаборанти та російські війська які ставлять перед собою мету захопити Україну та відродити не то СРСР не то Російську імперію. На цьому тлі повстають тисячі спогадів солдат та офіцерів, волонтерів та капеланів які пройшли через горнило цієї безпощадної війни. Їх спогади є цінним джерелом для встановлення історичного бачення, мотиви, появу специфічного жаргону, опису побуту та відчуттів під час. Аналіз Інтернету та ЗМІ дає більш широку платформу для роздумів та висновків так як в умовах інформаційної війни є одним з найбільш згубним фактором. Якщо подивися на перший період конфлікту то ми бачимо одурене населення Донбасу яке покликало до себе Росію та спровокувало початок гострої фази. Також з аналізу багатьох документів та інтерв'ю ми можемо робити висновок що ця війна готувалося дуже давно і під час політичної кризи 2014 року вона почалася навмисно в час найбільшої вразливості перед загрозою: відсутність політичної стабільності, деморалізована та небоєздатна армія.

Об'єктом дослідження виступають наративні джерела пов'язані з російсько-українською війною.

Предметом дослідження особливості інформативних можливостей наративних джерел з історії війни на сході України

Мета і завдання наукового дослідження: : метою дослідження є збір та обробка спогадів які стосуються війни.

Для досягнення поставленої мети в роботі сформульовані і виконані наступні завдання:

- 1) Характеризувати військові операції за наративними джерелами;
- 2) Дослідити побут солдатів;
- 3) З'ясувати особливості волонтерського руху;
- 4) Проаналізувати матеріали засобів масової інформації;

Хронологічні рамки дослідження включають події від початку військових дій в Криму 20 лютого 2014 року до сьогодні.

Територіальні межі охоплюють територію бойових дій на території Донецької та Луганської областей та Автономної Республіки Крим.

Існує величезний комплекс різноманітних та різнотипних джерел, документальних (опублікованих та архівних), кіно, фото та фотодокументів та інших, що висвітлюють події та на сході України та в АРК Крим. Так як у даній роботі зібрані спогади людей різного соціально походження та різного світогляду з різними мотивами та позицією до цієї війни то виникає загальна потреба аналізу та всебічного розгляду цього питання.

Наукова новизна дослідження: полягає в тому, що у постановці та розробці проблеми, яка не отримала раніше всебічного та ґрунтовного висвітлення в історичній науці було проведено вперше комплексне дослідження теми. Зроблено спроба проаналізувати наратив з історії війни на сході України, дати історичну оцінку та узагальнити їх.

В процесі роботи над темою проведено узагальнююче дослідження наративних джерел з історії російсько-української війни на сході України 2014-2019 років з метою кращого розуміння всього що відбувається на сході України. В перше відбувається розбір настільки різнобічної інформації про АТО/ООС .

Методологічну основу дослідження становить поєднання принципів історизму, об'єктивності, цілісності, системності та комплексності. Спираючись на особливості об'єкта та предмета дослідження використання усіх зазначених принципів досягається через залучення таких методів, як: історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, проблемно-хронологічний, описовий, систематизація та логічний аналіз,

сходження від абстрактного до конкретного і навпаки. Поєднання названих принципів та методів дозволило глибше проникнути в сутність предмету дослідження, чіткіше виділити вузлові аспекти проблеми та сформувану вмотивовану стратегію дослідження.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її основні положення, висновки можуть бути використані у подальшій розробці тематики дослідження, написанні узагальнюючих праць, навчальних посібників та підручників, розробці лекцій, спецкурсів, програм під час читання вузівських курсів історії України.

Історіографія та джерела дослідження: перші праці з даної теми почали з'являтися в перші дні війни, але не як ґрунтовні праці, а як бачення самих істориків на цю подію. З 2014 року починається масовий збір спогадів бійців, волонтерів та переселенців на базі історичного факультету Запорізького національного університету та видання книг під назвою: «Усна історія російсько-української війни», були ще праці журналістів радіо свободи про події оборони Донецького Аеропорту: «АД 242», та інші публікації які видають в Україні та закордоном.

Структура роботи кваліфікаційної роботи бакалавра зумовлені поставленими метою та завданнями і відбивають логічну послідовність питань, які досліджуються. Робота складається зі вступу, 3 розділів (10 підрозділів) висновків, списку використаних джерел і літератури 53 найменувань. Обсяг основної частини роботи складає сторінок машинописного тексту, загальний обсяг бакалаврської роботи – 100 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

Сучасна війна Росії проти України: історіографічні та джерелознавчі аспекти

1.1. Характеристика джерельної бази

Основною дослідження є звичайно нарративні джерела, проте документальні, фото та інші джерела допомагають розглянути проблему всебічно і тому ми їх характеризуємо.

Як відомо, коло історичних джерел з цієї проблематики є надзвичайно різноманітним і величезним. Це стосується насамперед офіційних документів і матеріалів багатьма мовами, які перебувають у відкритому медійному доступі. Їх видавниками є суверенні держави, міжнародні організації, уповноважені особи. З одного боку, вони витримані в належному діловому стилі, а з іншого – у доступній формі повідомляють пересічним громадянам про складну проблематику, що впливає на їхній політичний вибір. У них відбито не тільки історичні факти, але й належний понятійно-категоріальний апарат. Ключовими для проблематики, що нами вивчається, є рішення Організації Об'єднаних Націй. Йдеться про резолюції Генеральної асамблеї ООН, зокрема за № 68/262 від 2014 р. щодо територіальної цілісності України. Про це детальніше ведемо мову далі, торкаючись історико-теоретичних аспектів дослідження російсько-української війни, що триває від 2014 р. донині. Вельми насиченою фактичним матеріалом є серія доповідей Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Усіх їх у квітні 2014 – березні 2018 рр. оприлюднено трьома мовами – англійською, українською, російською. Це документи обсягом від 27 до 65 друкованих сторінок. На офіційному веб-порталі Верховної Ради України вміщено національні нормативні акти, а також у перекладі українською понад два десятки документів Парламентської асамблеї Ради Європи: резолюцій, рекомендацій, декларацій тощо[8]. У резолюціях 2016 р. – «Гуманітарні занепокоєння щодо людей, захоплених під час війни в Україні» (№ 2112), «Політичні наслідки російської агресії в Україні» (№ 2132), «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях,

непідконтрольних українській владі» (№ 2133) – відзначено, що після незаконної анексії Криму і початку військової агресії у Луганській та Донецькій областях налічувалося понад 9,3 тис. убитих, 21,5 тис. поранених, 1,5 млн переміщених, сотні українських військових і цивільних узято у полон або викрадено. Звільнено 3015 осіб, але 123 полонених залишалися у сепаратистів, 693 зникли безвісті. Полонені часто ставали жертвами страт, катувань, сексуального насильства. ПАРЄ знову засудила анексію Криму та його подальшу інтеграцію з Росією, зокрема визнала нечинними незаконні вибори до російського парламенту 18 вересня 2016 р., закликала російську владу скасувати незаконну анексію і дозволити Україні відновити контроль над півостровом. Підкреслено нелегітимність самопроголошених «республік» Донецька і Луганська («ДНР» і «ЛНР»), створених Росією. Одночасно схвалено попередню доповідь Спільної групи з розслідування від 28 вересня 2016 р. про кримінальне розслідування стосовно літака рейсу МН17, збитого ракетною системою «Бук» з території проросійських бойовиків, яку завезли з Росії та туди ж вивезли. Доступними для наукового аналізу є матеріали органів українського і зарубіжного правосуддя щодо поточних обставин і наслідків сучасної війни Росії проти України, а також діянь конкретних персоналій. Зі свого боку Міжнародний Суд, головний судовий орган ООН, 17 січня 2017 р. оприлюднив комюніке з приводу позовної заяви України проти Російської Федерації. Напередодні Україна порушила справу проти Росії, звинувативши її в порушенні Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р. і Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 р. Україна навела перелік конкретних злочинів, за які просить покласти міжнародну відповідальність на Росію, що ратифікувала вказані міжнародно-правові акти. Це терористичні акти, вчинені в Україні ставлениками Росії: збиття літака Малайзійських авіаліній; обстріл мирних жителів, у т. ч. у містах Волноваха, Маріуполь, Краматорськ; вибухи, спрямовані проти мирних жителів, у т. ч. в м. Харків. Окремо йдеться про систематичну дискримінацію і приниження кримських татар й українських

громад у Криму як противників окупаційного режиму. 12 червня 2018 р. Україна подала Меморандум у справі щодо застосування Міжнародної конвенції про заборону фінансування тероризму і Міжнародної конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації. Меморандум складається з 29 томів (366 сторінок основного тексту і додатків), містить понад 17,5 тис. сторінок свідчень, документів, інших доказів.[5] Загалом розгляд цієї справи триватиме декілька років. Важливою групою джерел з історії сучасної російсько-української війни є публічні та непублічні документи провідних країн, як, приміром, неофіційний документ Ради міністрів Євросоюзу в закордонних справах у Брюсселі від 19 березня 2018 р. авторства 13 держав – Великобританії, Данії, Естонії, Ірландії, Латвії, Литви, Польщі, Словаччини, Словенії, Фінляндії, Хорватії, Чехії, Швеції – щодо реформ в Україні, що досягли критичної точки.[11] Констатувалося, що виконання важливих реформ (пенсійної, освітньої, медичної та ін.) відставало від планів або завмерло. Тому країни-члени ЄС заохотили українське керівництво до удосконалень: антикорупційних, правоохоронних, виборчих, у сферах правосуддя, приватизації, енергоефективності, дерегуляції. Також вони заздальгідь підтримали Україну під час запланованих виборів у протидії російській дезінформації, кібератакам тощо Багато вагомих відомостей доволі щедро презентовано для загалу державними інституціями України. Так, на сайті Головного управління розвідки Міністерства оборони України містяться ілюстровані аналітичні матеріали «Збройна агресія Росії проти України» та «Військовослужбовці ЗС Росії, які брали участь у бойових діях на території України». А на власне веб-сайті Міністерства оборони України періодично оновлюється поіменний список загиблих українських воїнів (останній охопив часові межі від 13 квітня 2014-го до 23 травня 2018 рр.). Подібних і дотичних матеріалів оприлюднено на офіційних сайтах України чимало. Вони заслуговують окремого джерелознавчого дослідження. Зосередимо увагу лише на промовистих публікаціях Приміром, доповідь «Російські воєнні злочини в Східній Україні в 2014 році» представлена депутатам Європарламенту в

Брюсселі 5 квітня 2016 р. Це результат розслідування групи волонтерів під головуванням депутата польського парламенту (сейму) Малгожати Госевської. У доповіді, що має видання англійською та українською мовами, детально описано воєнні злочини, здійснені на сході України і Криму 2014 р. солдатами і посадовцями Російської Федерації, бойовиками з числа проросійських сепаратистів. Йдеться про такі злочини, як незаконне позбавлення волі, фізичні та психічні тортури, пограбування і вбивства. Доповідь складено на основі понад 60 інтерв'ю, які польські експерти провели з полоненими. У каталозі виконавців злочинів подано короткі характеристики, прив'язки до описів місць вчинення злочинів, фотографії. На підставі цієї доказової документації надіслано спеціальне повідомлення до Міжнародного кримінального суду в Гаазі. Оприлюднені десятки документів, які лежать наріжним каменем платформ провідних партій європейських країн щодо російсько-української війни. Росія страждає від структурних недоліків, нездійснених реформ, деіндустріалізації, дефіциту механізмів правової держави, величезної корупції та бюрократії, що призводять до відсутності прямих зарубіжних інвестицій та витоку капіталу. Росія самоізолювалася через свою політику агресивного пострадянського ревізіонізму, чим де-факто сприяла відродженню НАТО. У такій ситуації Захід потребує у відносинах з Росією стільки обороноздатності, скільки необхідно, а діалогу стільки, скільки можливо. Вельми примітна констатація провідної парламентської сили Німеччини про те, що вступивши з Росією у геостратегічну суперечку через Україну, ЄС веде мирну політику. Захід прагне зробити європейський шлях України історією успіху всупереч російським спробам дестабілізації. При цьому нема жодних сумнівів, що Крим і Донбас є невід'ємними частинами території незалежної України. Відзначимо зусилля міжнародного історико-просвітницького, благодійного і правозахисного товариства «Меморіал» (Москва), що протягом 2014 – 2016 рр. моніорило ситуацію. Це засвідчує тематична підбірка «Україна: протистояння» . У травні 2014 р. «Меморіал» оприлюднив документальну доповідь Олега Орлова та Яна Рачинського «Неспроможний референдум», де

йшлося про права людини в Донецькій області напередодні, під час і після Наступна доповідь «Між перемир'ям і війною» підготовлена за результатами поїздки у листопаді – грудні 2014 р. у населені пункти Луганської та Донецької областей, які контролювали сепаратисти і законна влада. Увага прикута до дотримання міжнародного гуманітарного права, обстрілів поселень, поранень і загибелі мирного населення. Учасники місії опитали місцевих жителів, відвідали лікарні, пункти гуманітарної допомоги. Зібрані факти дозволили російським правозахисникам ствердити, що принаймні з другої половини серпня 2014 р. збройний конфлікт у Донецькій та Луганській областях набув характеру міжнародного – між Україною та Росією. Раніше, 11 липня 2014 р., «Меморіал» кваліфікував «антитерористичну операцію» як збройний конфлікт неміжнародного характеру відповідно до критеріїв другого додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. Ключову роль в ескалації конфлікту в березні – червні 2014 р. зіграла Росія, де теле- і радіоканали вели агресивну пропаганду насилля і збройного спротиву владі України.[9] Із Росії через кордон неофіційно поставляли зброю сепаратистам, спрямовували і проплачували потік осіб для участі в конфлікті. Восени 2015 р. і навесні-влітку 2016 р. московський «Меморіал» і Харківська правозахисна група провели моніторинг у зоні збройного конфлікту на сході України за фінансової підтримки Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Зокрема, звіт «Ситуація з правами людини на територіях поблизу лінії розмежування в Донецькій та Луганській областях (квітень – червень 2016)» (автори Юрій Асєєв, Сергій Давідіс, Володимир Малихін, Олег Орлов, Олександр Павліченко, Ян Рачинський, Яна Смелянська, Олександр Черкасов) оприлюднили на брифінгу в рамках наради ОБСЄ з людського виміру у Варшаві у вересні 2016 р. й випустили окремим виданням. Відомо про низку громадських ініціатив щодо належного формування джерельної бази сучасної російсько-української війни. Книжка «Вторгнення в Україну: Хроніка російської агресії» (2016, 2017), що вийшла українською і російською мовами, стала результатом дворічної праці волонтерської розвідувальної групи

«Інформаційний спротив». До неї ввійшли колишні військові офіцери (полковники і підполковники) Дмитро Тимчук, Юрій Карін, Костянтин Машовець, В'ячеслав Гусаров. В їхньому виданні безпосередньо відображена війна на Донбасі. Окремо висвітлено її етапи і тактику дій, структуру, чисельність й озброєння російсько-терористичних військ (згідно з трактовкою авторами), особливості інформаційної війни Росії проти України. Серед важливих історичних джерел традиційно чільне місце займає мемуаристика, вітчизняна і зарубіжна. Це також стосується і проблематики, що нами вивчається. Колишній віце-президент США Джо (Джозеф) Байден видав мемуари «Пообіцяй мені, тату!» (2017). Це перша книга політика світового рівня, що детально описує анексію Криму і війну на Донбасі. Джо Байден, який належить до найбільших друзів України, докладно розповів про кожен із шести своїх візитів до Києва в статусі віце-президента Сполучених Штатів. У грудні 2015 р. Дж. Байден прямо, без евфемізмів заявив депутатам Верховної Ради: «Перед вашою державою стоять дві великі загрози – російська агресія і суцільна корупція». І висловив сподівання, що народні обранці увійдуть в історію, як засновники нової України, по справжньому демократичної. Його надії справдилися частково. Зі свого боку Лоран Фабіус, міністр закордонних справ Франції 2012 – 2016 рр., підкреслив, що поворотним моментом у розростанні вогнища конфлікту став брак лідерства і рішучості з боку США. На тому він спеціально наголосив: «Коли будуть писатися підручники з історії, ми побачимо, що це було поворотним пунктом не лише у близькосхідній кризі, а й в Україні і Криму». Із цим важко не погодитися. Міністр закордонних справ Великобританії Борис Джонсон (13 липня 2016 – 9 липня 2018) у статті з нагоди четвертих роковин незаконної анексії Криму датував її відлік таємним рішенням російської верхівки в Кремлі в ніч на 22 лютого 2014 р.р. Пізніше для видимості законності придумали інсценізацію фіктивного референдуму. Захоплення Росією Криму стало першим випадком насильної анексії території європейської держави і першим випадком насильної зміни європейських кордонів від 1945 року.[10] Після анексії Криму Росія направила війська на

український схід (Донбас), де загинуло понад 10 тис. осіб, а 2,3 млн осіб покинули домівки. Російська ракета, запущена з території, що підконтрольна проросійським бойовикам, збила авіалайнер, убивши 298 іноземців, зокрема 10 британців.

Провал Вільнюського саміту східного партнерства 28-29 листопада 2013 р., протести в Україні на зламі 2013 – 2014 рр., Євромайдан, анексія Кримського півострова, загострення на Донбасі, початок антитерористичної операції підштовхнули знаного литовського державного діяча Вітаутаса Ландсбергіса до написання книжки «Українська голгофа 2013 – 2014» (2015). На його погляд, Революція гідності підштовхнула Україну стати на шлях європейської інтеграції, а Литва мусить убезпечити себе від можливого сценарію на прикладі Криму й Донбасу. В «Українській голгофі» події описано у хронологічному порядку: підготовка асоційованого членства України в ЄС і проведення саміту у Вільнюсі, Революція гідності й анексія Криму, пе ребіг російсько-української війни. Подібно до знаного француза Л. Фабіуса, видатний литовець В. Ландсбергіс вважає російську агресію відповіддю на вагання ЄС і США. Загалом же у Литві Революцію гідності сприймають як початок збройного конфлікту з Росією, що підтверджує значна кількість жертв на Майдані. З'явилося доволі різнопланових літописно-мемуарних видань пересічних людей та медійних фахівців. Так, учасниця Майдану киянка Юлія Орлова із своїх постів у мережі Фейсбук створила відразу за гарячими слідами «111 днів Майдану» – щоденник чи timeline-роман історичних подій у Києві протягом чотирьох місяців (листопад 2013 – лютий 2014). У ньому відзначається, що кийвська протестна культура стала визначним явищем новітньої всесвітньої історії. Публіцистична книга «Фантомна біль #maidan» розповіла про звичайних громадян, які проявили неймовірну єдність і величезну віру, образно кажучи, перетворившись за одну зиму в націю. У книзі «94 дні» за матеріалами служби новин популярного українського телеканалу «1 + 1» відтворено хронологію Революції гідності. Це колективне бачення переломної сторінки у житті країни очима журналістів, операторів, редакторів,

ведучих. Шеф-редактор інтернет-видання «Лівий берег» Соня Кошкіна (Ксенія Василенко) у мемуарно-публіцистичній книжці «Майдан. Нерозказана історія» зібрала відверті інтерв'ю з головними героями по обидва боки барикад. Авторка прагнула максимально точно реконструювати події, передусім кулуарні та приховані, що безпосередньо вплинули на результат Революції гідності. У книжці «Анексія: Острів Крим» політичний експерт Тарас Березовець, кримчанин за походженням, показав механізми гібридної війни, розв'язаної військами Російської Федерації («зеленими чоловічками»), подав ексклюзивні свідчення, спеціально надані українськими і зарубіжними політиками, військовими, очевидцями агресії від 18 лютого до 18 березня 2014 р. Книжка «Війна очима ТСН: 28 історій по той бік камери» журналістки Ольги Кашпор є спробою панорамного погляду на перебіг воєнних подій на Донбасі 2014 – 2015 рр. Органічне поєднання авторських есе і фотографій перетворили це видання на одне із найважливіших документальних свідчень¹.

1.2. Українська історіографія

Найперший ґрунтовний політико-правовий аналіз вторгнення Росії в Україну 2014 р. і власне сам концепт «російсько-українська війна» запропонував доктор юридичних наук, професор Володимир Василенко, котрий у 2001 – 2005 рр. був суддею Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії, а в 2006 – 2010 рр. представляв Україну в Раді ООН з прав людини. Щоб ёмко і вичерпно показати погляди автора, наведемо промовисті цитати з його переконливої праці: «Те, що в певний період Російська Федерація використовувала свої Збройні сили приховано, не має юридичного значення, не може і не повинно заважати кваліфікації її неспровокованого збройного нападу на Україну як акту агресії»; «Російська агресія має ще одну – менш помітну – мету, яка полягає в перевірці готовності й спроможності західних демократій протистояти силовим методам реалізації реваншистських та експансіоністських планів Російської Федерації». Учений підтвердив свої думки, спираючись на положення Статуту ООН, Декларації 1970 р. про принципи міжнародного права і Резолюції 1974 р. про визначення

агресії. У підсумку юрист-міжнародник В. Василенко впевнено кваліфікував російську агресію в Україні як акт порушення норм міжнародного права. Він наголосив на потребі зміцнити юридичну правоту України в цьому конфлікті й через підрахунок завданих Росією збитків. Оперативним відгуком на революційні події наприкінці 2013 – на початку 2014 р. і російську агресію в Україну стали численні експертно-наукові міждисциплінарні круглі столи вітчизняних і зарубіжних науковців.[14]

Також пройшло чимало науково-експертних зібрань і видано відповідні публікації. Зокрема, побачили світ матеріали круглих столів, що відбулися в Києві у лютому і листопаді 2015 р.: відповідно – «Україна-Росія: діалог під час конфлікту» (під опікою Міжнародного фонду «Відродження»), «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення» (Інститут історії України НАН України). Круглий стіл «Гуманітарні виклики та соціальні наслідки військових дій на Сході України» відбувся в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України у Києві 22 вересня 2015 р. Представники академічних установ і закладів вищої освіти Австрії, Болгарії, Канади, Польщі, України обговорили широке коло питань, зокрема поведінкові стратегії людності окупованих і звільнених територій, соціальне облаштування вимушених мігрантів, збереження культурної спадщини за умов військових дій. Приміром, «Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України» (№ 5–6 за вересень – грудень 2015 р.) вийшли під гаслом «Україна у війні», де вміщено сім статей поважного обсягу про те, чому саме Донбас став місцем національної трагедії (Елла Лібанова, Микола Дмитренко), про сутність «гібридної війни» на прикладі збройної боротьби на сході України у середині 2014 – наприкінці 2015 рр. (Михайло Цюрупа), проросійське політичне лобі в країнах Євросоюзу (Олесь Лісничук), міфологізацію Донбасу в інформаційному просторі Російської Федерації (Наталія Ротар), безпекову політику України в умовах зовнішньої агресії (Федір Медвідь, Марія Чорна), протидію релігійно-

інформаційній експансії Російської православної церкви (В'ячеслав Яремчук), інструменти захисту українського інформаційного поля (Лариса Кочубей). Щодо сучасної історіографії загалом, то відразу впадають у вічі вагомі спроби вітчизняних учених системно підійти до з'ясування витоків і проявів збройного конфлікту між Україною і Росією, особливо на Донбасі. Вони побачили світ з ініціативи, під грифом й у видавництві Інституту історії України Національної академії наук України. Зокрема, доктори історичних наук, професори Федір Турченко і Галина Турченко (Запорізький національний університет), вказують, що російська влада завчасу готувала ідеологічні передумови для відторгнення східних і південних областей від України, граючи на проросійських симпатіях частини населення і використовуючи місцеву «п'яту колону».[33] При цьому особливо масштабною була підривна діяльність Росії саме на українському Донбасі, а «руській мір» став останнім етапом російського імперіалізму. Згадані автори стверджують, що план утворення на сході та півдні України повністю залежних від Росії «держав», т. зв. проект «Новоросія», був чітко розроблений, а його реалізація розпочалася 20 лютого 2014 р. після втечі президента В. Януковича в Росію. Учені вважають, що, окреслюючи причини військового конфлікту на сході України, потрібно враховувати як наявність його історичних передумов і підстав, так і потужні зовнішні впливи, пов'язані з прагненням Росії відновити імперію, включивши до її складу Україну. Адже доти вільно діяла потужна п'ята колона, яку підтримувала Російська Федерація. Хоча війну нав'язано зовні, проте всередині України заздалегідь підготовлено сили, здатні підтримати агресора. Щодо майбутнього сценарію російсько-української війни, професори Ф. Турченко і Г. Турченко зазначили: «Що буде далі – ніхто не в змозі точно спрогнозувати.

Очевидно одне – без масованого, повномасштабного вторгнення російської армії у місцевих сепаратистів немає шансів вийти за межі Криму і Донбасу».

Доктор історичних наук, професор Ярослава Верменич (Інститут історії України НАН України), розглядаючи причини російсько-української війни,

слушно наводить бачення групи американських і європейських аналітиків, які оприлюднили свої висновки в газеті «The Washington Post» («Вашингтонська пошта»). «Дошукувалися, зрозуміло, його етнічних та культурних коренів, за аналогією з конфліктами на Балканах та Близькому Сході, – зазначила дослідниця. – Утім, дійшли висновку, що тут ані етнічні, ані культурні відмінності, хоч і є в наявності, підстав для воєнних дій у собі не містили. Значно більше важили незважені дії політиків, насамперед російських, штучно підігріті почуття, сфабриковані диверсії, цілеспрямовані пропагандистські акції». Далі Я. Верменич додала: «Але всі ці чинники не дали б такого швидкого ефекту, якби російсько-український кордон не був «прозорим» аж до його майже повної відсутності. І ще – якби українська влада вчасно й адекватно реагувала на попередження соціологів про те, що в Україні існує меншою мірою 8 різних кластерних груп, які дають підставу говорити про «вісім Україн», і що 16,3 % опитаних – переважно мешканців Сходу і Півдня – не хочуть ототожнювати себе з українськими націоналістами». На її переконання, спровокована Російською Федерацією війна на Донбасі має всі ознаки цивілізаційного конфлікту. Донедавна географічне положення України розглядалося як велика транзитна артерія, своєрідний міст між Європою та Росією. Нині ж воно стало джерелом нових проблем. Під контроль окупаційних сил потрапило близько 14,6 тис. кв. км території України – 27,4 % загальної площі Донецької та Луганської областей. Через невпорядкований кордон з Росією здійснюється неконтрольоване перекидання живої сили, військових ресурсів, потоків контрабанди. Для самої ж Росії військовий конфлікт на Донбасі з «маленької переможної війни» обернувся на геостратегічний програш, що фактично втягнув її у нову Холодну війну, став причиною її міжнародної напівізоляції. Водночас Україна ризикує стати ареною тривалого геополітичного протистояння Росії та країн західного світу на чолі із США. Старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук Володимир Головка виділив три етапи дій Росії проти України в 2014 р.: 1) анексія Криму й організація «вуличного

сепаратизму» на півдні та сході країни, коли маргінальні групи проголошували «народні республіки» (кінець лютого – квітень); 2) формування маріонеткових «народних республік» на Донбасі, де активну участь взяли російські громадяни, а з Росії поставляли зброю і військову техніку (травень – серпень); 3) «примус до перемир'я»: для порятунку сепаратистів від воєнної поразки Росія ввела свої війська і примусила Україну тимчасово надати «особливий режим самоуправління» у районах Луганської та Донецької областей, захоплених сепаратистами і російськими бойовиками (кінець серпня – жовтень)¹. На переконання В. Головка, втеча з України В. Януковича та його відсторонення від влади означало остаточний вихід України з орбіти російського впливу. Перед Москвою постала дилема: змиритися з крахом імперського проекту або вдатися до агресії. Обрано війну. При цьому анексія Криму стала найбільшим потрясінням сучасної України. А сепаратистська криза серйозно вдарила по фінансово-промислових групах Донбасу («Індустріальному союзу Донбасу» С. Тарути, «Систем Кепітал Менеджмент» Р. Ахметова, «Менеджмент Ассетс Корпорейшн» О. Януковича та ін.), розквіт яких залежав від політичної стабільності в Україні. Місцеві бізнесмени мали вагу в українському істеблішменті, проте не змогли протистояти російській агресії, що відкинула розвиток регіону на десятки років назад. У розгорнутій аналітичній доповіді монографічного типу «Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України» (2016) докторів історичних наук, професорів Валерія Смолія (академік НАН України), Станіслава Кульчицького, Лариси Якубової з Інституту історії України НАН України примітними є підрозділи ««Східна весна» та її наслідки на Донбасі» та «Крим в обіймах «русского міра»».[8] Підкреслено, що восени 2013 – взимку 2014 рр. Україна вступила в якісно новий етап модерного існування. Анексувавши Крим, Росія знехтувала всіма міжнародними угодами і базовим принципом недоторканності приватної власності. Шість десятків років дотаційний регіон субсидувався з державного бюджету України. Натомість Росія позбавила власності державу Україна, українські підприємства і величезну масу пересічних громадян. У

підоснові донбаської кризи перебували глибокі соціально-економічні проблеми: депресивні шахтарські містечка, висока щільність населення на тлі критичної екологічної ситуації. Україна самоусунулася від демонтажу російського імперського міфу («діди воювали»), що ніс у Криму руйнівніший заряд, ніж донбаський імператив трудової слави («Донбас годує Україну»).[9] Та без військового втручання Росії внутрішній конфлікт ментальності та вибух соціальної напруги не мав би форми відкритого сепаратистського заколоту. Слід відзначити, що співавтори вказаного видання С. Кульчицький та Л. Якубова є продуктивними дослідниками сучасної російсько-української війни. Член-кореспондент НАН України Лариса Якубова, зокрема, одноосібно та у співавторстві всебічно відобразила політтехнологію «русскій мір» як інструмент військової агресії в Криму і на Донбасі. На її переконання, «русскій мір» служить експансії у формі гібридної війни. Це технологія зовнішньополітичної стратегії Росії для домінування на пострадянському просторі, впливу на держави з російськомовними громадами, руйнування західної цивілізації та геополітичної конфігурації цивілізаційними війнами. У монографії відомого історика Станіслава Кульчицького і соціолога Михайла Міщенко «Україна на порозі об'єднаної Європи» (2018) йдеться про важливі зміни в Українській державі від розпаду СРСР до 2017 р. Цей значний часовий відтинок (27 років) переломлено через призму двох історичних періодів, тобто показано успіхи і проблеми дерадянзації, розвитку держави і суспільства перехідної доби (1991 – 2013). Відображено Революцію гідності, агресію Кремля, суспільно-політичні та соціально-економічні процеси, ціннісні та світоглядні орієнтації громадян, зокрема ментальний розрив із «російським світом», у період руху до об'єднаної Європи (2014 – 2017).[13]

1.3. Російська історіографія

Загальна офіційна історіографічна тональність частково відбита у публікаціях Інституту Європи Російської академії наук (Москва), особливо в його аналітичних записках і доповідях. Через певний час вони зазвичай з'являються статтями в щоквартальному журналі «Современная Европа»

(«Сучасна Європа»), що видається інститутом – федеральною державною бюджетною установою. Маємо на гадці аналітичні записки Валерія Журавля «Русській мір в Україні: проблеми і перспективи» (2015, № 3), Дмитра Данілова «Стратегія національної безпеки України: можливі наслідки для російсько-українських відносин» (2015, № 12), Юрія Рубінського, Сергія Фьодорова, Наталії Супян «Франко-німецький тандем у контексті української кризи» (2015, № 16), Віктора Мироненка «Про деякі аспекти щорічного послання Президента України Петра Порошенка» (2016, № 64), Кіри Годованюк «Конференція з реформ на Україні в Лондоні» (2017, № 91), а також доповідь під редакцією Анатолія Бажана «Євроінтеграція України: перспективи, наслідки і політика Росії» (2015, № 317). Треба зауважити, що від 2009 р. в структурі цього академічного інституту діє Центр українських досліджень (керівник – кандидат історичних наук Віктор Мироненко, родом з Чернігівщини, молодіжний лідер СРСР періоду перебудови). Центр переймається внутрішніми і зовнішніми аспектами новітньої історії України, яку за французькою аналогією поділяє на крупні періоди – чотири республіки: Першу (1917 – 1920), Другу (радянську 1917 – 1991), Третю (1991 – 2014), Четверту (від 2014 р. донині).[11] Для самого ж В. Мироненка останній період є водночас найбільшою і найзмістовнішою міжнародною кризою за чверть століття, за якої Україна зробила ще один крок у напрямку справжнього державного суверенітету й отримала воістину всесвітнє визнання. Причини цієї кризи – в просуванні крупної європейської держави Україна до норм і форм організації господарського і політичного життя, що історично виправдали себе. Загалом російські вчені закидають Заходу зацікавленість не стільки в урегулюванні «конфлікту на сході України», скільки в просуванні своїх бізнес-інтересів і політичного впливу на країну в протистоянні з Росією. Так, в аналітичній записці від 6 липня 2015 р. зазначено, що з другої половини 2014-го відбувається зближення між Берліном і Парижем у питаннях спільного вирішення низки актуальних проблем європейського континенту, зосібна навколо України. У рамках тандему є певна асиметрія, розподіл ролей, різні

інтереси учасників і необхідність узгодження взаємних підходів у непростому пошуку шляхів виходу, як трактують автори записки, з «української кризи». Примітним у згаданій доповіді «Євроінтеграція України: перспективи, наслідки і політика Росії» є вступне слово директора Інституту Європи РАН, фахового історика, доктора політичних наук Олексія Громика, котре перегукується з ідеями його книжки з приводу нової Холодної війни, що побачила світ пізніше. Він переконаний, що силове захоплення влади в Києві під назвою «народна революція», не змінила політичну надбудову й економічний базис – олігархічний капіталізм. Ці трактовки суголосні ключовим положенням статті керівника Центру британських досліджень того ж інституту, кандидата філософських наук Олени Ананьєвої та московського публіциста Олександра Сафронова, які зауважили себе очевидцями подій, позаяк проживали в Києві на Хрещатику від серпня 2013-го до травня 2014 рр. Вони твердили, що в Києві силами радикальних націоналістів за іноземної підтримки і провокування пройшов незаконний збройний державний переворот, який зберіг олігархічний характер влади. Майдан не представляв більшості населення і не досяг своїх соціально-економічних і соціально-політичних цілей. Президент В. Янукович зміг би втримати ситуацію, коли б на початку протесту вдався до політичних реформ, що гарантують незалежність суду й охорону прав власності. На думку О. Громика, український варіант революції-перевороту мав драматичні наслідки: націоналізм, люстрація, ріст корупції, зубожіння населення, архаїзація економіки, всесилля силових відомств, корінна переробка мізків через фальсифікацію історії на державному рівні та проголошення Росії основним противником. Президент П. Порошенко не зміг консолідувати політичну верхівку, а Україна знаходиться під зовнішнім управлінням (включно з іноземцями на високих державних постах), від якого залежить поведінка і доля політичного режиму. Певною мірою такі констатації мають під собою реальну основу, слугують відлунням соціальних розчарувань і політичної боротьби в рамках демократії в Україні після початку російської агресії у 2014 р. Втім, відбуваються прогресивні зміни, котрих уприкул не

помічають адепти російського імперіалізму й великодержавності, у т. ч. й О. Громико. Для них некомфортно бачити відносини України і Росії на засадах «рівного з рівним», а також те, як за їхніми визначеннями, політична криза в Україні, приєднання Криму до Російської Федерації та військове протистояння на південному сході України різко загострили вже наявні протиріччя між Росією і США. В інтелектуальному сенсі це доволі деструктивна позиція, що розколола російську наукову спільноту. Про подібне тривалий час веде мову віце-президент фонду «Ліберальна місія» у Москві, доктор філософських наук, професор Ігор Клямкін. На його погляд, успіхи і невдачі переломної епохи в Україні, яка здійснила нову спробу прориву в європейську цивілізацію, від бюрократично-олігархічної державності до правової, важливі для всіх країн пострадянського простору, включно з Росією. Цивілізаційний поворот України став серйозним викликом для російського сприйняття. Якщо для українців Майдан – храм революції на дорозі до права, то в Росії при його тлумаченні зіткнулися дві політичні ідеї – імперського патріотизму й антиімперської ідеї громадянської нації. Простежується кілька характерних підходів. По-перше, базовим принципом імперських патріотів слугує наділення «законно обраної» влади монополією на беззаконня. Відсторонення від посади Віктора Януковича вони назвали «збройним державним переворотом», що порушив підписану з лідерами парламентської опозиції угоду від 21 лютого 2014 р.[10;67] Проте, полемізує І. Клямкін, факт таємної втечі Януковича з Києва і припинення ним виконання президентських повноважень було грубим порушенням законодавства, що обвалило систему виконавчої влади в країні. По-друге, імперські патріоти уникали дискусій про правову оцінку анексії Криму. З офіційного кремлівського словника вони запозичили не юридичну, а винятково морально-патріотичну лексику на кшталт «історичної справедливості повернення Криму», необхідність протистояти геополітичній та цивілізаційній експансії Заходу. Натомість російській ліберальній опозиції довелося рахуватися з народним «кримнашизмом». Частина її оголосила питання в найближчому майбутньому не підлягає вирішенню, а інша – складним, що

потребує механізмів, які має створити міжнародна спільнота. По-третє, утворення і війна за підтримки Росії Донецької та Луганської «народних республік» з Україною теж віталися імперськими патріотами. Проте, вважає І. Клямкін, ідея Майдану є ідеєю остаточного прориву з імперської історії в національну українську, з правовими інститутами європейського типу. Смісл же донбаської активності – імперський, з антиолігархічним «народовладдям» із верховенством сили. Ця активність не змогла б проявитися без російської зацікавленості, як засіб впливу на політику України. По-четверте, воєнне зіткнення Росії та України переплетене з дипломатією, переговорами сторін за участі західних посередників. Західні країни свою миротворчу місію підсилили економічними санкціями проти Росії. Війну на Донбасі вони вважають саме війною Росії з Україною, головний винуватець якої Москва. Загалом йдеться про два різноспрямованих вектори пострадянської історичної еволюції та їхнє жорстке протиборство, зокрема воєнне. В українському випадку замінюють правовою пострадянську бюрократично-олігархічну систему, а в російському – її зміцнюють, згідно з імперсько-державною традицією. Цій традиції притаманне викорінення інакодумства і відстеження лояльності. На диво, провокаційною трактовано фразу через використання неприйнятної російською верхівкою наукового терміну: «Революція, що почалася в Києві, стала явищем міжнародної політики і на революційній хвилі вихлюпнула Кримський півострів, який поплив в іншому напрямі». Адже офіційно в Росії Революцію гідності, самоусунення і втечу президента В. Януковича вважають «кривавим путчем», «державним переворотом», а подальші події – «внутрішнім конфліктом і громадянською війною». Анексія Кримського півострова Росією стала глобальною подією сучасності. Соціолог Майя Ядова з московського Інституту наукової інформації із суспільних наук РАН виявила, що російсько-український територіальний конфлікт щодо Криму і Севастополя поділив російське суспільство, зокрема молодь, на модерністів і традиціоналістів². Більшість в обох таборах на символічному рівні схвалила підтримку російськомовного населення України і входження Криму до складу Росії. Проте

насправді вони не готові жертвувати своїм добробутом і воювати за «руській мір». Третину традиціоналістів не хвилювали геополітичні завоювання і поразки Росії, тому вони не стежили за ситуацією в Україні. Незначне число модерністів засудили приєднання Криму через небезпечні наслідки для Росії. Російський історик, науковий співробітник Центру східноєвропейських досліджень Бременського університету Микола Мітрохін здійснив «криваву реконструкцію», тобто відтворив логіку і хронологію російсько-української війни на Донбасі в 2014 р., взявши за джерела журналістські розслідування, інтерв'ю з учасниками подій, блоги. Він виділив три етапи: «збройного повстання» (березень – квітень), розгортання бойових дій і приплив російських добровольців (травень – липень), вторгнення російських військ (починаючи від серпня). На Донбасі в березні-квітні 2014 р. відбулося стрімке витіснення з політичного поля ідейних «сепаратистів» (за українською термінологією) «ополченцями» (за версією російських державних медіа) або проросійськими бойовиками (за М. Мітрохіним). Спочатку головною ударною силою стали дрібні кримінальні угруповання, що сподівалися позбутися і української влади, і здавна домінуючих у регіоні мафіозних грандів. Частина з них були пов'язані з російськими спецслужбами (Головне розвідувальне управління, Федеральна служба безпеки) і мали російські паспорти. Бойовою групою «донбаської революції» стали підрозділи російського спецназу. Ще в травні 2013 р. створено Сили спеціальних операцій Міністерства оборони Росії перш за все для таємних дій у сусідніх країнах. Як зауважив М. Мітрохін, поразка антимайданівського руху в Одесі 2 травня 2014 р. і нормалізація в Харкові поставили хрест на геополітичному проекті «Новоросія». Спішно створені «ДНР» і «ЛНР» фактично контролювали гігантську агломерацію міст і шахтарських селищ приблизно на 200 км у довжину і ширину від Донецька до Краснодона і від Северодонецька до Амвросіївки. Бойовики залишили всі сільські райони через низьку популярність серед селян, переважно російськомовних українців. До середини серпня налічувалося близько 20-25 тис. бойовиків, з них лише 40–45% місцевих, у т. ч. насильно рекрутованих.

Українська армія в червні – липні успішно застосовувала тактику глибоких охоплень угруповань противника, «замикаючи» їх у містах і перекриваючи шляхи постачання. Лише приховане масштабне вторгнення російських військ, починаючи від 9 серпня 2014 р., змогло зберегти «ДНР» і «ЛНР». Ґрунтовними є незалежні експертні доповіді й аналітичні огляди, започатковані одним із лідерів опозиційних демократичних сил Росії Борисом Немцовим, якого підступно вбили пострілами в спину поблизу Кремля 27 лютого 2015 р., та його соратниками. Б. Немцов розпочав збір матеріалів для експертної доповіді «Путін. Війна» на початку 2015 р. Він намагався зупинити війну з Україною, потрібну лише В. Путіну та його оточенню, за яку Росія розплачувалася життя своїх громадян, економічною кризою і міжнародною ізоляцією. Після вбивства Б. Немцова підготовку доповіді завершили однодумці й оприлюднили у травні 2015 р.р . Ідеться про те, що за втручання В. Путіна і російських військ український Донбас у 2014 – 2015 рр. перетворено на зону безкарних убивств, сотень тисяч біженців, зруйнованої інфраструктури, краху соціальної системи. Число учасників бойових дій на боці сепаратистів зросло від 10–15 тис. осіб на початку літа 2014 р. до 35–37 тис. на початку весни 2015-го, а російських військових – відповідно від 3–5 тис. до 8–10 тис. осіб.[29;57] Прямі витрати Росії на війну на сході України за перші 10 місяців склали близько 53 млрд рублів. До прямих витрат на війну належать заробітна плата воякам, видатки на їхнє утримання (харчування, проживання, медичне обслуговування та ін.), а також на утримання і ремонт військової техніки, боєприпаси. На сході України В. Путін розв’язав «гібридну війну». Це не пряма воєнна агресія, а створення збройного конфлікту на території сусідньої держави таким чином, щоб ініціатору формально не могли пред’явити претензії. Сподвижники Бориса Немцова, політичні діячі Володимир Мілов та Ілля Яшин, у доповіді «Путін. Підсумки. 2018» зауважили, що в 2014 р. після громадянського спротиву проти президента В. Януковича, який «підтримував тісні контакти з кремлівською адміністрацією», до влади в Києві прийшли політичні сили, орієнтовані на європейську інтеграцію. Це послужило приводом для агресії Росії в Україну,

що супроводжувалася анексією Криму і прямим військовим вторгненням². Приєднання Криму до Росії здійснено з грубим порушенням міжнародного права і зобов'язань Москви. На українському Донбасі сформовано маріонеткові «республіки», що ведуть бойові дії проти української армії за фінансової та військової підтримки Росії. Аналітичний огляд «Гібридна агресія Кремля» (грудень 2016) Іллі Яшина. У ньому мовиться про те, що розв'язуючи війну з Україною, президент Росії В. Путін вирішував відразу кілька завдань. По-перше, зміцнив особисту владу всередині країни.[26;123] До 2013 р. його популярність знижувалася. У Москві та інших великих містах проходили надзвичайно масові демонстрації з вимогою відставки президента. Напад на Україну й особливо приєднання Криму дозволили В. Путіну радикально змінити внутрішньополітичну ситуацію. В очах значної частини суспільства із вкрай корумпованого політика він перетворився в популярного «збирача російських земель». По-друге, війна з Україною дозволила Путіну претендувати на промислові активи сходу сусідньої країни. Кремль цілеспрямовано руйнував економічну інфраструктуру України, переміщав у Росію підприємства Донецької та Луганської областей, що опинилися під контролем російської армії та лояльних бойовиків. Вивезено обладнання понад 20 підприємств, серед яких державна компанія «Топаз», Луганський патронний завод, Луганський машинобудівний завод, Харцизький машинобудівний завод та ін. Деякі з них отримали нову прописку в Чувашії та Ростовській області. Оскільки Україна має великі запаси сланцевого газу, тож її усували як конкурента російської державної корпорації «Газпром». По-третє, війна з Україною змінила зовнішньополітичну ситуацію. Курс Путіна на ревізію підсумків Холодної війни загострив протистояння із Заходом і спровокував санкції щодо Росії. Проте у західній спільноті не виявилось дієвих механізмів захисту країн, на суверенітет яких зазіхає Кремль. Саме від появи таких механізмів залежить подальша конструкція загальноєвропейської безпеки. Підсумовуючи, найперше відзначимо протиборство у російській історіографії офіційних пропагандистських штампів у руслі великодержавної імперської

традиції та об'єктивної аналітики на засадах антиімперіалізму й демократії. З одного боку оперують морально-політичними аргументами антизахідництва, «збирання земель» на уявних просторах «руського міра», де Україна бачиться винятково російським сателітом в усічених територіальних межах (як мінімум без Кримського півострова). З іншого – послідовно спростовуються офіційні постулати про «внутрішній конфлікт», «громадянську війну» в Україні, подається належна аргументація про особливості та наслідки російської агресії, наголошується на суверенному праві Української держави розвиватися у фарватері норм і цінностей, що історично виправдали себе в об'єднаній Європі.[15;45]

1.4. Праці зарубіжних дослідників

Услід за доленосними подіями в Україні, що ведуть відлік від листопада 2013 р., вчені з різних куточків світу взялися оперативно осмислювати й упорядковувати наявний аналітичний матеріал у надійні путівники для спільнот західних країн. Згадаємо передусім колективні видання: німецькомовне «Майдан! Україна, Європа!» (Берлін, 2014) під редакцією Клавдії Датге й Андреаса Ростека, англomовне «Україна після Євромайдану. Виклики і надії» (Берн, 2015) під редакцією Віктора Степаненка та Ярослава Пеленського.[45;98] Серед видань з одноосібним авторством, звісно, домінували видання науково-публіцистичного жанру, як-от: англomовна «Криза в Україні: що це означає для Заходу» (Сльський університет, 2014) Ендрю Вілсона чи польськомовне «Україна перед кінцем історії» (Варшава, 2014) Томаша Стриєка. Відрадно, що на них відразу з'являлися відгуки, огляди, рецензії на українському науковому порталі «Historians.in.ua», до якого відсилаємо для цілісних вражень. Варто детальніше розглянути низку вагомих праць, які одночасно подають об'єктивну думку не тільки вітчизняних, а й зарубіжних учених. Як правило, вони дуже оперативно перекладаються і видаються українською мовою, що свідчить одночасно й про глибоку інтегрованість сучасної України у світовий науковий простір. У книзі відомих істориків Юрія Фельштинського (США) і Михайла Станчева (Україна) «Третя

світова: Битва за Україну» (2015) російсько-український конфлікт бачиться прелюдією до великої – Третьої світової – війни, яку провокує Росія. Проаналізувавши історію України від давнини до наших днів, автори зосереджуються насамперед на поточному періоді української незалежності. Війна Росії проти України, на думку Ю. Фельштинського і М. Станчева, є першим етапом плану президента В. Путіна з відтворення нової російської імперії. Відтак це не може не привести Європу і НАТО до нової світової війни, а Росію у підсумку до тотальної поразки. На вищої війни детально зупинився у своїй праці «Розбрат України з Росією» французький інтелектуал Антуан Аржаковський (Antoine Arjakovsky) – історик, філософ, богослов. Він осмислив глибше ретроспективу з виразним акцентом на ментальних відмінностях українців і росіян з урахуванням власного досвіду роботи в освітніх сферах України і Росії. Від 2011 р. доктор історії А. Аржаковський є співдиректором дослідницького департаменту «Політика і релігії» Коледжу бернардинів у Парижі. Марсель Ван Херпен – нідерландський політолог і соціолог, експерт із питань безпеки у Східній Європі та на теренах колишнього СРСР – автор монографії «Війни Путіна. Чечня. Грузія. Україна. Незасвоєні уроки минулого», що вийшла 2014 р. англійською мовою у США, а наступного 2015 р. в перекладі українською в Харкові. Не взявши безпосередньої участі у війні, він ретельно проаналізував документи, систематизував факти й оцінив їх із позицій міжнародного права. Учений зауважив, що провідною темою його книжки є непереборне прагнення Росії відновити статус імперії, яке помітне ще під час першого президентського терміну В. Путіна 2000 – 2004 рр. США та ЄС припустилися тактичних помилок й обрали неправильну стратегію. Ці помилки, на думку М. Ван Херпена, матимуть серйозні довготермінові наслідки для майбутнього Європи.

Професор російської та європейської політики Кентського університету (Великобританія) Річард Саква випустив проросійську монографію в пропагандистському стилі Кремля «Лінія фронту – Україна: криза на прикордонних територіях», що від грудня 2014 р. витримала кілька доповнених

перевидань (джерела фінансування невідомі) англійською, шведською, російською мовами. Не випадково учений-дослідник Інституту сучасної історії Сьодетьорнського університету (Швеція) Пьотр Вавженюк перефразував цю назву на «Лінія фронту дезінформації. [23;78]

У листопаді 2017 р. у видавництві Карлового університету в Празі з'явилася книга «Російська агресія проти України» авторства 16 вчених кількох країн на чолі з чеським істориком-новітником Яном Широм. Тематично це перше синтетичне дослідження чеською мовою. Український погляд на геополітичні й історичні корені російської агресії проти України представив заступник директора Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння (Київ) Михайло Самусь. Відомий російський незалежний експерт Юрій Федоров проаналізував суть російської гібридної операції з окупації Донбасу. «Російська агресія проти України» належить до перших наукових видань країн ЄС, де відзначена проблематика аналізується послідовно і системно. Не ховаючись за наукові евфемізми, назвав речі своїми іменами у монографії «Гібридна війна в Україні» (2018) польський генерал дивізії у відставці Богуслав Пацек, доктор військових наук, професор Університету ім. Я. Кохановського у м. Кельце. Російське вторгнення в Крим і на Донбас детально й глибоко розглянуто через призму відмінностей від характеру і засад класичної війни. Сучасна російсько-українська війна присутня не тільки в європейських і північноамериканських історіографіях. Японія підтримала суверенітет і територіальну цілісність України, стала провідним захисником інтересів України у «Великій сімці», поетапно ввела санкції проти Росії, починаючи з 18 березня 2014 р. Окупація та анексія Криму привернула погляди двох десятків японських науковців. Як не парадоксально, деякі з них пов'язують незаконні рішення Росії з бажанням запобігти розширенню впливу Китаю в Україні у рамках відновлення Шовкового шляху, планів Китаю щодо будівництва порту в Криму й оренди земель на сході України. Директор Японського форуму з міжнародних відносин К. Іто окупацію Криму асоціював із невдалим вторгненням С. Хусейна до Кувейту 1990 р. та анексією Судетської області у Чехословаччині А. Гітлером

1938-го. Професор Університету префектури Ніігата Ш. Хакамада порівняв дві окупаційні історії – Кримського півострову 2014-го і Курильських островів 1945 р. Провідний спеціаліст з історії Чорноморського регіону Й. Хіросе наполягав, що «м'який» підхід Японії у питанні Криму йде врозріз з її позицією щодо повернення усіх Курильських островів. Втім, 5–6 червня 2015 р. прем'єр-міністр С. Абе провів двосторонні перемовини в Києві про надання Україні понад 2 млрд дол. США на підтримку реформ і макрофінансової стабільності. Відповідний візит президента П. Порошенка у Токіо пройшов 5–7 квітня 2016 р. Відтак Японія очолила обговорення ситуації в Україні «Великою сімкою» 26–27 травня 2016 р. Учасники саміту засудили анексію Криму і продовжили міжнародні санкції проти Росії. Втім, чи не найбільше – десятки видань – наукових і публіцистичних, колективних й одноосібних – про Україну від 2014 р. побачили у німецькомовних країнах – Австрійській Республіці, Федеративній Республіці Німеччина, Швейцарській Конфедерації. Найбільше – саме у переломному 2014-му. Це можна детальніше відстежити за допомогою пошукового сервісу електронного каталогу Німецької національної бібліотеки (portal.dnb.de).[43;56] У них відбиті тематичні документи, висловлювання, інтерв'ю з представниками різних ідеологічних течій, політичних партій, державними діячами багатьох країн. Найперше події в Україні для німецькомовної спільноти стали важким випробуванням у виборі понятійно-категоріального апарату: між концептами «конфлікт», «криза», «війна». У спеціальному числі наукового міждисциплінарного журналу «Osteuropa» (Берлін), по суті, концептами «конфлікт» і «криза» позначено період від початку Євромайдану до втечі президента В. Януковича, а «криза» і «війна» – від перших днів російської окупації Криму. [19;76]

Доволі детальний звіт «Вторгнення під іншим іменем: Кремлівська брудна війна в Україні» (2015) підготували співробітники американського веб-сайту «The Interpreter» («Перекладач», interpretermag.com), що від 2003 р. активно переймається російською політикою: головний редактор Майкл Вайсс, випусковий редактор Джеймс Міллер, аналітики П'єр Во і Кетрін Фітцпатрік.

На той момент усі в світі вже зрозуміли, що Росія фінансово і військово підтримує «сепаратистську» війну на сході України і фактично вторглась на землі свого сусіда. Цей звіт є ретельним судово-бухгалтерським обліком російської війни на Донбасі. Стверджується, що без російської зброї та солдатів сепаратисти зазнали б цілковитої поразки до кінця літа 2014 р. Російський уряд відправляв своїх солдатів в Україну під «прикриттям правдоподібного заперечення». Отже, у зарубіжній історіографії історії сучасної російсько-української війни присутні дві парадигмальні лінії: потужна проукраїнська, що заснована на цивілізаційних цінностях і міжнародно-правових реаліях, і проросійська апологетична, яка спекулює світоглядними підходами, підмінюючи універсальні поняття. Для переважної частини зарубіжних учених є очевидними наріжні положення про те, що Росія несе повну відповідальність за цілеспрямовані гібридні спроби зруйнувати Українську державу, починаючи від листопада 2013 р. Ці намагання зазвичай позначаються термінами «конфлікт», «криза», «агресія», «інтервенція», «війна». Йдеться про великий масив наукових, науково-популярних, експертно-аналітичних видань про причини і перебіг російської агресії в Україні, що з'явилися за кордоном. Одночасно сотні вчених виявили громадянську позицію щодо безкомпромісного захисту суверенітету й територіальної цілісності України.[25;67]

РОЗДІЛ 2.

Бойові дії 2014-2019 років за наративними джерелами

2.1. Військові операції

Українські війська відновили операцію із придушення привнесеного зовні сепаратистського руху 22 квітня 2014 р.р , а наступного дня очистили Святогірськ – місто неподалік від Слов'янська. Слов'янськ - маленьке містечко Донецької області, що пережило окупацію сепаратистами. Новинні шпальти майоріли інформацією про вбивства, побиття, страх та безлад, що коїлись там під час панування «народнава ополчення». Це на власні очі бачив боець полку АЗОВ – Сірко. Прошло вже майже два роки з початку тих подій, але спогади живі і досі:

«Було страшно. Насправді, це можна більше назвати шоком. Психологічно настільки важко було повірити, що все так швидко змінилось».

«Я почав збирати народ, патріотів. Щоб протистояти всьому цьому безладу. Але їх було настільки мало, що навіть спроби здавались марними».

Центральні телеканали транслювали події в Слов'янську майже погодинно.

«Близько 9 ранку 12 квітня до будівлі Слов'янського міського управління МВС України під'їхали 2 автобуси, що доставили близько 20 невідомих чоловіків, які захопили установу...». [4]

Сірко пригадує наскільки централізовано та сплановано сепаратисти захопили місто. Це вже говорить про те, що все планувалось, і досить таки давно.

«Захопили місто звичайні хлопці, але зі зброєю. Ментів ніде не було. А на підтримці була вже спецура. Навчені хлопці стояли біля тих, хто наче був «з народного ополчення». Концепція була така: на передку (окраїнах міста) стояли хлопці не місцеві. Вони навіть не висувались в глиб міста. А в самому місті були вже якісь...вдягнені в казна що, на блок-постах постійно п'яні. Самі ж блок-пости натикані аби як. У жилих кварталах...Навіщо?

Озброєна спецура контролювала дороги. Перекривала шляхи. Почали з'являтися чутки, що хлопців призовного віку будуть забирати в армію ополчення силою. Ми порадилися з рідними, і вирішили, що мені треба їхати з міста. Служити окупантам мені не хотілось, а протистояти поодинці їм не було сенсу. Я поїхав в Харків».

На питання, чому Сірко не одразу пішов на війну, він відповів навіть трохи з соромом. Але відповідь дала зрозуміти, що боєць просто сильно переживав за життя своїх близьких:

«Я розумів, що пішовши на війну раніше, я міг потрапити в складі української армії в Слов'янськ. Думка про те, що я можу нашкодити своїй родині зупиняла мене до останнього. Лише після того, як місто звільнили, я записався в добровольчий батальйон...»

Активні діє Українських військових та заява В.О президента України Турчинова О.В о початку АТО спровокувала Росію на відповідь 24 квітня Росія розпочала військові навчання поблизу кордону. Збройні сили України з перемінним успіхом атакували ворожі блок-пости поблизу Слов'янська за підтримки бронетехніки і гелікоптерів. У Маріуполі без кровопролиття сепаратисти покинули мерію. Українське військо увійшло в Артемівськ. Відтак антитерористичну операцію призупинили через загрозу вторгнення Росії. США попередили про додаткові економічні санкції, якщо Москва не виконуватиме Женевську угоду. Держсекретар Керрі повідомив світову спільноту, що російські військові планують активну дестабілізацію сходу України персоналом, зброєю, координацією дій. На блок-пості біля Слов'янська 25 квітня бойовики затримали спостерігачів ОБСЄ й українську військову делегацію, звинувативши у шпигунстві та намагаючись обміняти на полонених сепаратистів. Відбулися жваві дипломатичні переговори. Дж. Керрі закликав Росію використати свій вплив, щоб звільнити затриманих без жодних умов. Українські війська посилили блокаду Слов'янська, встановивши ще один блокпост. Натомість сепаратисти заволоділи м. Костянтинівка 28 квітня. У Донецьку відбувся проурядовий мітинг, який розігнали проросійські активісти.

Десятеро демонстрантів отримали поранення. Місцева міліція в сутички не втрутилася. Того ж дня від бомби загинув солдат, а ще один отримав поранення. Москва наполягала, що Захід мають більше турбувати дії українських військ, ніж проросійських «загонів самооборони». Україна розгорнула на Донбасі 11 тис. солдатів, 230 бронетранспортерів, 150 артилерійських систем, задіяла літаки. Вона поступово зміщувала свої Збройні сили на схід, щоб приборкати сепаратистів і пряме російське вторгнення. Загалом українська армія мала тоді 70 тис. вояків. 29 квітня озброєні сепаратисти прорвалися в будівлі Луганської обласної державної адміністрації та прокуратури, а міліція не чинила опору. 30 квітня в. о. президента О. Турчинов визнав, що українські правоохоронці втратили контроль над захопленими містами. Того ж дня бойовики оволоділи міськрадою Горлівки. 1 травня О. Турчинов відновив військовий призов для чоловіків від 18 до 25 років задля посилення Збройних сил. Тоді ж у Донецьку сепаратисти захопили приміщення міліції та прокуратури. Українські війська увійшли 3 травня до Краматорська, де відновили трансляцію українських телеканалів, а також захопили блокпости на дорогах до Слов'янська. Убито щонайменше одного сепаратиста. Росія оголосила, що український наступ знищив Женевську угоду і запропонувала ОБСЄ посередницьку роль, сподіваючись підштовхнути Київ до потрібних Москві кроків, особливо щодо федералізації. Проте Україна за підтримки США відкинула російські пропозиції. До того ж, 18 травня бойовики захопили міліцейську дільницю в Луганську. 26 травня розпочалися бої в Донецькому аеропорту, над яким українська армія встановила контроль. [36;124]

242 дні тримали оборону ДАПу бійці «Правого сектора», 3-го окремого полку спеціального призначення (Кіровоград), полку «Дніпро-1», 93-ї механізованої бригади (Дніпропетровська область), 79-ї аеромобільної бригади (Миколаїв), 95-ї аеромобільної бригади (Житомир), 28-ї окремої механізованої бригади (Одеська область) і 17-ї окремої танкової бригади (Кривий Ріг).

Одним из людей який залишив спогади про оборону ДАП був суддя Господарського суду Харківської області Олександр Мамалуй

У своєму щоденнику Олександр Мамалуй описує, як і чому пішов служити навесні 2014 року, як домовлявся, щоб його перевели зі служби у військкоматі у бойовий підрозділ, як готувався на снайпера і вперше потрапив на передову.

Багато уваги приділяється мотивації людей, що пішли або ж не пішли воювати (згадує, наприклад, «снайпера від бога», який був миротворцем у колишній Югославії, але на передову на Донбас їхати відмовився з ідейних міркувань).

Влітку 2014 року Олександр Мамалуй був серед тих, хто брав Піски та Авдіївку на підступах до Донецька. Він воював й у інших гарячих точках.

«В голові колони раптом спалахує перестрілка - і колона одразу відкриває шквальний вогонь. Я не бачу, звідки по нам стріляють, але швидко орієнтуюсь - помічаю, куди «навалюють» наші: по стінам багатоповерхівки, що навпроти, гуляє курява від влучань. Відкриваю вогонь і я: б'ю по розкритим і вибитим вікнам. Ваня-лейтенант висунувся з люка МТЛБ (Багатоцільовий бронетранспортер.), накидує ВОГи (Постріли з підствольного гранатомету.) кудись у бік «зеленки».

У серпні частину його товаришів на чолі з комвзводу Андрієм Ольховським направили на підсилення в Іловайськ. Кілька дописів у щоденнику від 20-х чисел серпня 2014 року закінчується словами «з групою Ольховського зв'язку немає...» Пізніше виявиться, що цей підрозділ снайперів 93-ї бригади загинув під час виходу з оточення.

А у січні 2015 року Олександр Мамалуй воював на метеостанції Донецького аеропорту. Там сили АТО корегували вогонь артилерії по формуваннях сепаратистів, що штурмували термінали ДАП. Саму метеостанцію також обстрілювали.

«Часто пострілів не було чути, тільки раптом: дзинннь! - вдарила по радіолокаційній вищці куля! Дзинннь! - ще одна. Дзвяк! - а це, схоже, 12,7

прилетіло (Куля від великокаліберного кулемета.). Бум! - куля увійша в кабінку».

Після 93-ї бригади Олександр Мамалуй був снайпером у прикордонній службі, а зараз повернувся до суддівства.

27 травня мер Донецька А. Лук'янченко повідомив, що 8 російських громадян зафіксовано серед поранених сепаратистів у лікарнях міста, серед них мешканці Москви і Чечні. 28 травня запримітили вантажівки із чеченцями, які їхали на Донбас. Прем'єр-міністр України А. Яценюк закликав президента В. Путіна закрити кордон. Добре оснащені бойовики батальйону «Восток» («Схід») 29 травня видворили місцеві банди з окупованої ними Донецької облдержадміністрації. Акція зміцнила позиції диверсанта Олександра Бородая, громадянина Росії, який брав участь в окупації Криму і заперечував зв'язки із російським урядом. Того ж дня бойовики збили біля Слов'янська український гелікоптер. Загинули 12 вояків, у т. ч. й генерал-майор Сергій Кульчицький.. Головні бої точилися навколо Краматорська, Семенівки і Слов'янська. Того ждня українські війська ввійшли в м. Красний Лиман, що на північному-сході від Слов'янська. Генпрокурор О. Махніцький повідомив, що від початку боїв загинув 181 український військовослужбовець, а 293 поранено. Україна втратила контроль за частиною кордону з Росією 4 червня, коли бойовики захопили штаб прикордонників у Луганську. У Києві пролунали заклики ввести військовий стан. В. о. президента О. Турчинов переконував, що Україна перекриє кордон, але не пояснив яким чином. 7 червня П. Порошенко склав присягу як п'ятий президент України.

Президент П. Порошенко запропонував 18 червня мирний план із 15 пунктів. Зокрема, мовилося про тимчасове одностороннє припинення вогню, відновлення контролю за кордоном з Росією і внесення змін до Конституції України про «децентралізацію», тобто розширення повноважень органів місцевого самоврядування. Лідери бойовиків відмовили П. Порошенку в припиненні вогню, назвавши мирний план новим трюком Києва. Якраз ООН у Женеві представила доповідь про війну на Донбасі. Названо статистику жертв

із середини квітня 2014 р.: 356 убитих, у т. ч. 257 цивільних і 86 українських військових. Понад 34 тис. українців стали переміщеними особами, більшість із них походила з Криму. Коли проходили жорстокі бої з інтенсивним артилерійським обстрілом біля м.Сіверськ, 19 червня Генеральний секретар НАТО А. Фог Расмуссен заявив, що Росія передислокувала кілька тисяч військ уздовж українського кордону. Кремль не бажав припинення вогню. П. Порошенко у Києві з політиками і бізнес-лідерами Донбасу обговорив плану миру. Водночас у телефонній розмові з канцлером ФРН А. Меркель і президентом Франції Ф. Олландом президент Росії В. Путін висловився проти продовження військової операції Києва на Донбасі. Українські військові активізували зусилля зі знищення і витіснення противника, в т. ч. біля м. Красний Лиман. Сепаратисти відмовилися здатися в обмін на амністію. Однак о 10 год. ранку 20 червня розпочалося одностороннє припинення вогню. Передбачалося надійно закрити кордон з Росією, щоб запобігти потоку бойовиків і зброї. У Вашингтоні звинуватили Росію у підриві перспектив миру. Міністерство фінансів США запровадило санкції для 7 сепаратистів, зокрема самопроголошеного мера Слов'янська В. Пономарьова і лідера «ДНР» Д. Пушиліна. У той же час російські підрозділи зайняли позиції в кількох кілометрах від України – найближчій відстані з часу вторгнення в Крим. США мали дані, що додаткові російські війська прибудуть у найближчі тижні. 21 червня президент В. Путін схвалив мирний план України, але одночасно підняв війська центральної Росії на бойову тривогу й організував раптові навчання. Тоді ж П. Порошенко у зверненні до громадян України виклав подробиці плану. Підкреслено готовність до діалогу з усіма, крім виконавців терактів, убивств і катувань. Але сепаратисти бажали спілкуватися з Києвом через посередників. Як пояснив читачам «The New York Times» Ніл Мак-Фаркгар, сторони, що потребували компромісу, відмовлялися від зустрічі. Малоімовірно, що розбіжності між ними будуть швидко врегульовані. До того ж, лідери «ДНР» і «ЛНР» відмовилися скласти зброю і закликали миротворців із Росії запобігти гуманітарній катастрофі.

Наприкінці першого тижня червня 2014 р. українські прикордонники покинули пост біля Луганська, відкривши шлях переміщенню в Україну людей, зброї, обладнання, контрабанди. Бойовики захопили декілька інших постів. У кінці травня – на початку червня кордон перетнуло значне число російських громадян. Як наслідок, після напруженої битви в самопроголошеній «ДНР» заявили, що 31 із близько 40 загиблих були росіянами. Москва заперечувала свою роль у війні, але її громадяни безперешкодно долучалися до бойових дій. 10 червня міністри закордонних справ Росії, Польщі, Німеччини сигналізували про прогрес на шляху до припинення вогню на Донбасі. Якраз загинули до 40 сепаратистів у бою за контроль над аеропортом у Донецьку. Незважаючи на мирні переговори, війна продовжувалася. У ніч на 10 червня Збройні сили України відбили атаку на аеропорт за межами Краматорська і вбили до 40 сепаратистів. Вночі 12 червня колона з Росії у складі трьох танків, бронетранспортерів і броньованих автомобілів перетнула кордон. Сепаратисти казали, що танки взяли з українського складу.. Того ж дня, 13 червня, Збройні сили України відновили контроль над Маріуполем. Це коштувало життя 5 бойовикам. Український прапор підняли на мерії, коли вигнали сепаратистів з адміністративних будівель міста. Бійці, що звільняли місто, і з якими вдалося поспілкуватися, кажуть, що з Сєверодонецька бойовики просто втекли.

«Наприклад, ще вчора ми заходили в Рубіжне, а сьогодні вже в Сєверодонецьк. Заходили вже, в принципі, без бою. Сепаратисти вночі пішли з міста. Особливих боїв не було, там пару пострілів», - розповів боєць батальйону «Чернігів» «Хаскі». При цьому, на його думку, жителям ніч запам'яталася, тому що військові вели артилерійський вогонь, який налякав усіх.

За його словами, найскладніша обстановка була у Лисичанську. «Нас заходило 130 осіб, а їх там півтори тисячі сиділо», - говорить «Хаскі». Інший боєць, з яким вдалося поспілкуватися, брав участь у розвідці, в'їжджав лісами-полями у місто, що тоді ще знаходиться під бойовиками.

«Подивитися - як обстановка. І поверталися потім назад. Були провідники, які нас проводжали. Ми в'їжджали у цивільному, з місцевими

людьми. Вони називали нас кумом-сватом. Ніхто не чіплявся ... Їздили також з вояками, які знали, що роблять. З професіоналами», - згадує боєць.[38;347]

Він теж визнає, що найважча ситуація була у Лисичанську.»Найбільший бій, який був, і найважчий - це був на в'їзді в Северодонецьк, на розвилці, на мосту. Його підірвали повністю. Потім невелика наша група людей разом з сбушниками і вояками увійшла до Северодонецька, а особисто я поїхав з хлопцями до Лисичанська. Поїхали витягувати Нацгвардію, яка потрапила в засідку. Ми входили у Лисичанськ, нас було 33 бійця. Ось там було жорсткіше. Вояк Нацгвардії там зустріли «добре» - розбили танк, він ледве-ледве виїхав звідти своїм ходом. Дуже багато людей, командирів там загинули. Там залишився полковник Радієвський, підполковник Пасьонов, дуже хороша людина, я особисто стояв з ним на блокпосту. Добрий командир, добра людина. Розумний. Гідний звання підполковника», - зазначив боєць.

Пасажирський літак Боїнг-777, що належав компанії «Авіалінії Малайзії», з 298 людьми на борту вибухнув і впав на поле біля с. Грабове на підконтрольній сепаратистам частині Донбасу в четвер 17 липня 2014 р. Американські й українські посадовці вказали, що лайнер збила зроблена в Росії зенітна ракета на висоті 10 км. Служба безпеки України надала аудіозапис перехоплених телефонних розмов між офіцерами російської розвідки і бойовиками, що визнали збиття ними літака . Російський диверсант Ігор Стрелков похвалився у соціальній мережі «Вконтакте» знищенням ще одного українського літака Ан-26. Натомість виявилось, що це малайзійський Боїнг-7772 . Сполучені Штати 18 липня дійшли висновку, що пасажирський літак над Україною збила російська ракета «земля-повітря». Її, швидше за все, надала Росія, запустили з території сепаратистів . Бойовики дозволили українським рятувальникам забрати тіла загиблих, однак завадили спостерігачам ОБСЄ у повному доступі сюди. Кремль призначив українців відповідальними за знищення літака, заперечив причетність Росії, вимагаючи неупередженого міжнародного розслідування авіакатастрофи. Натомість Україна заявила про докази, що саме Росія перекинула на Донбас ракетний комплекс «земля-

повітря». Бойовики перешкоджали проході слідчих до місця аварії для збору доказів і повернули ракетний комплекс у Росію. У Києві не мали чіткої інформації про місцезнаходження рекордерів даних польоту (бортових самописців). Із місця катастрофи їх узяли проросійські бойовики, пообіцявши 18 липня передати міжнародним слідчим. Однак у суботу 19 липня «прем'єр» О. Бородай заявив, що самописців ще не знайдено. Тоді ж спалахнули важкі бої в Луганську і на околицях Донецька, внаслідок чого загинули 3 цивільних. Україна заперечила вогонь по цивільних районах, але серйозні збитки в Донецьку викликали сумніви в цьому в кореспондента «The New York Times» Н. Мак-Фаркгара. Журналіст Р. Коген зазначив: «Росія ввела б вето на будь-яку резолюцію Ради безпеки Організації Об'єднаних Націй, яка санкціонувала б початок обмеженої місії, спрямованої на вилучення тіл і доказів з місця катастрофи малайзійського лайнера. Але Україна, на території якої лежать уламки і загиблі, підтримала б таку ініціативу. Американський, британський, нідерландський та австралійський уряди повинні висунути ультиматум, підтриманий надійною загрозою силового втручання, з вимогою вільного доступу до місця катастрофи. Путінській Росії потрібно заборонити приймати чемпіонат світу з футболу 2018 р. Західним пріоритетом має бути перетворення української армії на переконливу силу». Проте далі він наголосив, що цього не станеться, адже Європа слабка, а США нерішучі. Світові лідери схилилися до умиротворення Путіна. Умиротворювачі гадали, що відправка військ в Україну підтвердить російські заяви про західний експансіонізм, а понад усе ніхто не хотів Третьої світової війни⁴. Американські розвідники розповіли у Вашингтоні 22 липня, що ще не встановили остаточно, хто випустив ракету в малайзійський літак. Проте зібрані докази – від перехоплених повідомлень до супутникових знімків і публікацій у соцмережах – свідчили про атаку сепаратистів, які пройшли підготовку в Росії. Вочевидь, вони переплутали цивільний літак з українським військовим. Після зволікань В. Путін виступив із короткою, але масштабною промовою 22 липня. Він обіцяв впливати на сепаратистів, запевнив свою вітчизняну аудиторію в непричетності Росії до

загибелі малайзійського лайнера. Натомість Україна знову звинуватила Москву в зосередженні військ на кордоні й озброєнні сепаратистів. 23 липня біля с. Дмитрівка, що за 7 км до кордону, збито два українські винищувачі Су-25. Саме тут поблизу вибухнув Боїнг-777. Пілоти катапультиувалися. Київ уважав, що винищувачів збив снаряд із території Росії. Збройні сили України того ж дня відвоювали два міста в Луганській області. Бойовики підірвали мости і колії у м. Горлівка. Українські війська закривали неконтрольований кордон біля Дмитрівки і далі, збили російський безпілотник Орлан-10 біля Амвросіївки, за 45 км від Дмитрівки³. Посилаючись на дані розвідки, зокрема супутникові знімки, 25 липня американські й українські посадовці повідомили, що Росія збільшила безпосередню участь у конфлікті, розташувавши ракетні установки «Торнадо», танки й інші бойові машини вздовж кордону, де йшли інтенсивні бої. Москва перемістила 15 тис. військовослужбовців до кордону⁴. На той момент Збройні сили України відвоювали 10 міст, витіснили противника на південь м. Лисичанськ, скоротили площу під контролем бойовиків й отримали переваги на магістралях регіону. Останнім редутом на шляху до Донецька була Горлівка. Українські наземні війська потребували повітряної підтримки. Європейський Союз оголосив чергові санкції 25 липня. Вони передбачали заборону на в'їзд і замороження активів ще 15 росіян й українців, включаючи директора Федеральної служби безпеки і керівника зовнішньої розвідки Росії, найвищих осіб у самопроголошених утвореннях. Заходи застосували й до 18 організацій, включаючи 9 компаній у Криму, привласнених Москвою¹. В інтерв'ю міжнародному агенству новин «Reuters» (Лондон) колишній командир спецпідрозділу СБУ «Альфа» в Донецькій області, а відтак «міністр безпеки» «ДНР» Олександр Ходаковський визнав, що проросійські бойовики мали на озброєнні зенітні ракетні системи і, можливо, попали в пасажирський літак через помилку. Адже український уряд міг пускати військові літаки аналогічним шляхом. Відразу ж О. Ходаковський намагався відкликати свої коментарі, сказавши прокремлівського каналу «LifeNews» (Москва), що його слова вирвали з контексту. Натомість «Reuters» випустив аудіозапис інтерв'ю

за 22 липня 2014 р., в якому Ходаковський чітко сказав: у день аварії йому повідомили, що сепаратистський підрозділ із Луганська розгорнув ракетну систему «Бук» у м. Сніжне, за 10 км західніше від місця падіння малайзійського лайнера. І припустив, що «Бук» відразу ж відправили назад. Досі сепаратисти заперечували свою здатність збити літак на висоті 10 км. Громадянин Росії О. Бородай, призначений «прем'єр-міністром» самопроголошеної «Донецької Народної Республіки», заявив у інтерв'ю британській компанії суспільного телерадіомовлення BBC (Лондон), що зображення в інтернеті системи «Бук», яку перевозили в день збиття Боїнг-777, фальшиві. Проте, незважаючи на твердження про відсутню можливість збивати реактивні літаки, за кілька днів до падіння пасажирського авіалайнера проросійські бойовики розповсюдили відеоролики з radoщами від збиття українського військового літака². Місце катастрофи Боїнг-777 опинилося в зоні бойових дій 27 липня. Українські військові заблокували дорогу, яка вела з Донецька на північний схід від Шахтарська. У «The New York Times» занепокоїлися станом збереження речових доказів на місцевості, а це приблизно 36 кв. км полів з уламками. Держдепартамент США опублікував фото про те, що російська армія вела артилерійський вогонь по українських військах із території Росії. Зображення показали обвуглену землю на російському боці, звідки запускали ракети, кратери від снарядів на території України, а також російські артилерійські системи. Журналісти «The New York Times» Е. Креймер та Е. Гіггінс зробили традиційну примітку про неможливість перевірити правдивість зображень. 28 липня бої охопили десятки міст, блокуючи міжнародний доступ до залишків Боїнг-777. У Києві наполягали, що українські військові припинили бойові дії у радіусі 40 км від місць уламків². Натомість бойовики час від часу обстрілювали місце аварії з артилерії, щоб знищити докази. Водночас, як повідомили в ООН, у бойових діях на сході України від середини квітня 2014 р. загинуло 1129 осіб, поранено 3442. Із них цивільних убито 799, поранено 21553. Українська армія взялася оточити Донецьк і вигнати бойовиків із місця катастрофи. 29 липня Європейський Союз і Сполучені Штати розширили

санкції проти Росії. Держсекретар Керрі у розмові з міністром Лавровим відзначив, що є чіткі докази артилерійських і ракетних атак із російської території, а сепаратисти воюють за підтримки Росії. У Києві в унісон наголосили, що російські військові літаки порушили повітряний простір України і що українські прикордонні пункти пропуску потрапили під мінометний вогонь з боку Росії. З огляду на це журналіст «The New York Times» Е. Креймер підсумував ситуацію: «Із моменту, коли малайзійський літак упав на шляху з Амстердама до Куала-Лумпура, місце його аварії представило українським чиновникам виклик, змусивши їх визнати, що вони не контролюють головну катастрофу в своїй власній країні. Хоча всі, починаючи з президента України, обіцяли співпрацю, перспектива довгого розслідування виявилася потенційною перешкодою для більших цілей України щодо взяття Донецька і перемоги над повстанцями. Якщо б розслідування розпочалося під заступництвом повстанців, це дозволило б сепаратистам контролювати стратегічну територію в більшій битві» Станом на 30 липня Збройні сили України звільнили 60 міст і понад мільйон жителів. Білий Дім видав спільну заяву з лідерами шести великих промислово розвинених країн. Росію засудили за втручання в Україну і закликали змінити курс, інакше зазнає нових санкцій. Заява США, Великобританії, Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Європейської ради і Європейської комісії висловила серйозну стурбованість діями Росії на підрив суверенітету України. ЄС наклав санкції ще на 3 осіб, близьких до В. Путіна. 1 серпня близько 100 нідерландських й австралійських поліцейських, європейських спостерігачів нарешті обстежили місце катастрофи малайзійського авіалайнера й могли працювати з підконтрольної Україні території. Загалом майже 700 іноземних поліцейських шукали там докази і тіла. Президент Б. Обама зателефонував В. Путіну з приводу втручання Росії в Україну. В іншій телефонній розмові віце-президент Дж. Байден повідомив президента П. Порошенка, що Сполучені Штати направлять додаткову допомогу українським прикордонникам на суму 8 млн дол. Як зазначив журналіст «The New York Times» Е. Креймер, це послужило відповіддю на

нарощування російських військ уздовж кордону. На місці катастрофи малайзійського літака працювало 2 серпня близько 80 експертів у супроводі спостерігачів ОБСЄ. Голландська й австралійська команди розташувалися на українській території, а місце загибелі літака залишалося під контролем бойовиків. Тривали бої на околицях Донецька, а пункт перетину кордону в Довжанську Луганської області потрапив під бомбардування з території Росії, хоча у Москві це заперечували. Тоді ж стартували російські військові маневри біля України з участю понад 100 літаків. Росія подвоїла військову потугу біля кордону, збільшила число артилерії, бронетехніки, протиповітряної оборони, ракетних комплексів. Не виключалося, що у відповідь на військові успіхи Києва Москва розпочне вторгнення з попередженням або без нього. Генерал У. Кларк, экс-командувач НАТО, заявив, що В. Путін готувався до великого втручання шляхом масового розгортання сил біля кордону, озброєння сепаратистських груп, проникнення оперативників і координації артилерійського вогню. Стисло підсумовуючи, відзначимо, що загибель малайзійського пасажирського лайнера над захопленою і контрольованою Росією частиною українського Донбасу стала однією з найтрагічніших у світовому сприйнятті подій гібридної війни проти України. Для урядів і медіа провідних країн була очевидною причетність до цього злочину безпосередньо військових Росії, звідки прибув і куди повернувся зенітний ракетний комплекс «Бук». Російські колаборанти відразу ж мимовільно в медіа самі ж надали цьому докази й, по суті, підтвердили розвідувальні та інші дані розвинутих країн, що зацікавлені в об'єктивному розслідуванні скоєного і в невідворотному покаранні винних.

19 липня розпочався найдовший у військовій історії світу рейд. Його здійснили десантники 95-ї окремої Житомирської десантно-штурмової бригади під командуванням Героя України генерал-лейтенанта Михайла Забродського під час збройного конфлікту на Донбасі.

Керівництво АТО дало наказ перейти до наступальних дій задля визволення підрозділів 24-ї ОМБр, 72-ї ОМБр, 79-ї ОАЕМБр, які, блокуючи

російсько-український кордон, потрапили в оточення на південному сході Луганської та на сході Донецької областей.

Згідно з планом операції, підрозділи 95-ї ОАЕМБр, 30-ї ОМБр, 51-ї ОМБр, 25-ї ОПДБр мали звільнити Савур-Могилу, населені пункти Степанівка та Маринівка, встановити контроль над переправами на річці Міус та забезпечити вихід із оточення зазначених підрозділів. Ударними були батальйони 30-ї ОМБр і 95-ї ОАЕМБр, укомплектовані військовослужбовцями контрактної служби. Основною складовою операції був рейд 95-ї ОАЕМБр. Для участі у ньому було відібрано 400 найкращих бійців із 1-го і 13-го окремого аеромобільних батальйонів бригади.

Під керівництвом генерала (під час рейду полковник) Михайла Забродського наші десантники зробили те, що можна вважати першим в сучасній історії бойовим подвигом Українських Збройних Сил. Разом з ним українські солдати пройшли крізь пекло боїв, ворожі засідки, вогневі удари. Пройшли, щоб врятувати життя своїх побратимів. Пройшли і повернулись. Повернулись, щоб після короткого відпочинку знову піти у бій.

Ми просто зробили свою роботу, – зазначив генерал Михайло Забродський. – Виконали завдання командування.

Велика кількість знищеної десантниками ворожої техніки та живої сили якнайкраще деморалізує терористів. Адже російська пропаганда міцно вбила в їх голови тези про нездатність Збройних Сил України та непереможність загарбницької російської зброї. А тут... виявилось все навпаки. Терористи були змушені панічно тікати з захоплених міст. Бо, як каже російське прислів'я – «У жаху очі великі». За даними радіоперехоплень час від часу штурмові групи десантників в донесеннях терористів перетворювались на цілі українські армії.

– Так, тоді ми відтягнули на себе чималі сили противника, які замість того, щоб атакувати та обстрілювати наші сили на передовій, були змушені реагувати на нас, – продовжив розповідь командир бригади.

Та десантники не лише відволікали на себе противника. Вони зібрали надзвичайно цінну розвідувальну інформацію про ворога. Зокрема про рівень

інженерних споруд, які ті встановили в окупованих населених пунктах. Як зазначив генерал Михайло Забродський, те, що довелось побачити десантникам, неабияк вразило. Адже укріпрайони бандитів були організовані на високому професійному рівні. Інженерні споруди робили не шахтарі, чи прості громадяни, як це намагаються показати російські ЗМІ, а цілком підготовлені російські військові інженери. Траншеї, бліндажі, замасковані вогневі позиції – все це було облаштовано за всіма правилами російського бойового статуту.

– Видно роботу не одного тижня і навіть не одного місяця, – розповів Забродський.

Окопи та траншеї повного профілю, бетонні споруди. Працювали наполегливо. Більшість фортифікаційних споруд терористів зроблені з використанням важкої інженерної техніки: кранів, трейлерів та бульдозерів. І казати, що все це створили дідусі кіркою і лопатою... просто смішно. Окреме комбриг розповів про трофеї, демонструючи їх. З походу десантники повернулись на російських БМП та БТРах. Навіть захопили танк. До речі, саме на ньому і красувався надпис «На Львів». А ще у здобутку крилатої піхоти – новітній російський військовий КАМАЗ з встановленою в кузові зеніткою. Тепер десантники нищитимуть терористів і новітнім російським кулеметом «Корд», який був захоплений у бою. До речі, такі кулемети є на озброєнні лише Збройних Сил Російської Федерації.

Звичайно, під час рейду було знищено чималу кількість живої сили противника. Але скільки саме – підрахувати важко. Бо десантники діяли за принципом: «а хто ж їх рахувати буде...», і окремої «сепарської» бухгалтерії не вели. Головне, що наші втрати були зведені до мінімуму. До речі, і великих гарнізонів, про які розповідає російська пропаганда по півтори-дві тисячі чоловік в тилах ворога, теж немає. Ця фейкова інформація цілком вигадана російськими «маніпуляторами мізків», щоб, з одного боку, настрахати українців, а з іншого – підтримати бойовий дух «ватників». Приблизно 25 відсотків від тих, хто воює проти українців – це росіяни. Часто-

густо вони потрапляли у полон до наших військ. За словами командира 95-ї бригади іноді траплялись навіть екзотичні полонені. Наприклад, під час однієї операції в полон було взято навіть громадянина Ізраїлю. У нього при собі був паспорт цієї держави. І взагалі, ця людина мала дуже цікаву історію життя. Свого часу, до 2011 року він служив у Збройних Силах України. Але за національністю був євреєм і тому вирішив емігрувати на свою історичну батьківщину. Та, виявилось, що там він не зміг знайти нормальної, по своїх мірках, роботи. Через мережу Інтернет на нього вийшов вербувальник з Росії, та запропонував створити так званий «руський взвод» кількістю 30-35 чоловік і з цією групою приїхати на територію Донбасу. Збір і підготовку вони проходили в одному з санаторіїв Ростова. Однак перший же бій з українськими десантниками став для групи іноземних найманців останнім. А їх командир потрапив до нас важко пораненим і думав про те, що до ранку вже не доживе. Тому чесно і правдиво розповів все десантникам на камеру. Слід зазначити, що побудова бойових груп терористів стандартна для російської армії – на групу в 100 чоловік є 15-20 високопідготовлених військових професіоналів. Інші – просто солдати, яких між собою профі називають «консервами». Бо для них вони просто живе м'ясо, яке кидається для прикриття відходу бойової групи. Неодноразово полонені казали, що не знають куди зникли їх командири. От вам і відношення російських диверсантів до обдурених ними мешканців. Однак, за будь-якої тактики їх буде перемножено. Потрібно лише припинити підпитку найманців з Росії. Бо зараз на так званій «лінії нуля», тобто державному кордоні, просто впритул стоїть російська артилерія. І розстрілює нашу територію. Робить це не тому, що в них якісь найпідготовлені фахівці, чи супер броя, а тому що знають, що у відповідь ми не стрілятимемо. Допоки домовляються політики...[3]

Загалом протягом 25 днів бойового маршу було подолано понад 400 км, із них 170 км тилами бойовиків, та знищено три блокпости противника. Поставлене завдання було виконане успішно, однак під час рейду 13 воїнів-

десантників загинули, також до місць початкової дислокації не повернулося 60% одиниць техніки.

На думку американського військового експерта Філіпа Карбера, цей рейд є найдовшим у новітній військовій історії, а 95 ОАЕМБр - «найкраща бригада такого типу в світі».

«Михайло Забродський і його 95-та бригада на початку серпня стали частиною військової історії. Вони прорвали лінію оборони сепаратистів, здійснили марш аж до Маріуполя, повернулися вздовж кордону, знищили кілька російських артилерійських батальйонів, які знаходилися вже на українському боці кордону, забрали їхню зброю і обладнання: російські танки проїхали аж до Луганська і повернулися до Слов'янська. І це - найдовший рейд збройного формування у військовій історії світу. Це неймовірна робота, повірте. На жаль, це сталося за два тижні до російського наступу. Тобто якби це сталося трішки пізніше, вони били б росіян із тилу, тому перебіг війни був би іншим. Але це не їхня помилка», - зазначив він.

Наступ Збройних сил України продовжився і серпні, коли практично в кільце був взятий Луганськ, а воєнізовані формування ДНР відступили із Сєверодонецька, Лисичанська, втратили контроль над Саур-Могилою, що відкрило перспективу оточення Донецька і Горлівки. З цією метою 10 серпня розпочались бої за Іловайськ силами армійських частин, які налічували до 600 чоловік.

Неправильно оцінивши ступінь захисту міста, штабом АТО для його захоплення були направлені невеликі підрозділи кількох добровольчих батальйонів у загальній кількості близько 700 чоловік, котрі лише через два дні зуміли взяти під контроль західні окраїни Іловайська. Завдяки наданій підтримці з боку армійських підрозділів 18 серпня ударні групи «Дніпра» та «Донбасу» зайняли більшу частину міста, проте розвинути успіх не змогли. [37;123]

Після перших невдалих спроб наступу підрозділи батальйонів «Азов» та «Шахтарськ» залишили місця бойових дій і відбули на позиції під Маріуполем,

а батальйон «Івано-Франківськ» у повному складі менш, ніж за добу подолав півторитисячі кілометрів і прибув до Івано-Франківська.

Це ослабило українські позиції під Іловайськом, і 19 серпня, отримавши підкріплення живою силою із Донецька і за підтримки артилерії та реактивних систем залпового вогню, збройні формування ДНР перейшли в котратаку.

Лише 21 серпня командування АТО направило до Іловайська важку техніку і підмогу живою силою, яка, однак, так і не з'єдналась з добровольчими батальйонами, натомість з території Росії почалась масований обстріл українських позицій на південь від міста, а 22 серпня в бої за Іловайськ вступили частини регулярної армії Росії, які перетнули міждержавний кордон.

24 серпня командування АТО повністю втратило контроль над ситуацією після того як командний пункт командувача сектором був розбитий, кілька підрозділів зазнали катастрофічних втрат, а вцілілі військовослужбовці попали в полон, українські війська та добровольчі батальйони, уникаючи повного розгрому і оточення, почали хаотично залишати свої позиції. Близько 18 години російські війська зуміли взяти під контроль трасу Кутейникове-Старобешеве, що була єдиним шляхом для відступу українських підрозділів, а 28 серпня 2014 року Іловайськ був узятий ними у подвійне кільце.

30 серпня між вищим політичним та армійським керівництвом України і Росії була досягнута усна домовленість про транспортний коридор для виведення оточених сил АТО. Однак, у зв'язку із постійним перенесенням точного часу відступу і його умов генералом Русланом Хомчаком, який перебрав на себе керування оточеними військами, було прийнято рішення про негайний вихід з оточення бойовим маршем, який почався о 10-й ранку. Незважаючи на домовленість, після проходження першого кільця по українським військам, що відступали колонами по двох напрямках, був відкритий вогонь на враження.

Пробиваючись із боями, українські війська відступали з Іловайського котла до 4 вересня, зазнавши значних втрат, – загинуло 366 і було поранено 429 чоловік, ще 128 чоловік попало в полон і 158 пропало безвісти й лише 789

військовослужбовцям вдалось вийти з оточення неушкодженими. За оцінками, з боку росіян у боях під Іловайськом загинуло не менше 150 чоловік, з боку збройних формувань – понад 330 і ще близько 200 чоловік були поранені. Максим, житель Донецької області, свій бойовий шлях розпочав у батальйоні «Донбас». Військові знання здобував через інтернет. Читав військову літературу. За свої гроші купив спорядження, зброю. Виїжджав на зачистку Красногорівки. Та справжній урок від життя він отримав під Іловайськом. Про що й розповідає.[28;76]

- На початку 20-х чисел 14-го року я приїхав до Курахового. Там ми отримали боєприпаси. І звідти уже до Іловайська. На той час я вже знав, що було багато загиблих серед українських військовиків, серед моїх побратимів з батальйону «Донбас», - розповідає Максим про початок боїв за місто.

(10 серпня батальйони «Азов» і «Донбас» намагались захопити місто, але на одній із бойових машин заклинило «пушка», а інша просто заглухла. Без підтримки важкої техніки вони не змогли пройти далі. Цим скористалися кулеметники і снайпери бойовиків, які сильним вогнем змусили наших хлопців відступити. Тоді в обох батальйонах повідомили, що вбитими є 6 бійців, пораненими – 12).

Нас поспіхом зібрали і відправили на штурм депо. Це була безглузда операція. Багато людей з різних підрозділів. Кудись стріляли хаотично. У нас почали прилітати ВОГи. Один із них розірвався біля мене, це була перша контузія. Хлопці почали відходити. З нами були дві БМП, в одній не працював приціл, і вона стріляла перед своїм носом, а інша не могла завестись. Неприємно вразив заступник Семенченка «Філін», який прийняв командування після поранення «головного». Коли нас обстрілювали російські терористи, він ховався по підвалах. Через його недолугі накази – зігнати всю техніку в одне місце – росіяни спалили її. І так двічі. У нас навіть не було машин, щоб вивезти поранених. Безпілотний літальний апарат росіян постійно літав над нами. Вони знали навіть, де ми ночуємо. А він усю техніку на вулиці скупчував, солдатів

тримав в одному місці. Цим скористалися ворожі артилеристи і просто розстрілювали нас.

Того ж дня, коли відбувався штурм депо, хлопцями з батальйону «Донбас» було проведено атаку, щоб заволодіти східною частиною міста. У ході боїв до третини штурмової роти було поранено або знищено ворогом. Хлопці відступили до займаних позицій у школі та депо. А потім настало 24 серпня 2014 року. Почали працювати гаубиці ворога. Вони кидали снаряд за снарядом. По три в ціль. Будинки, де ховалися наші бійці, розсипалися і накривали хлопців. Максиму пощастило вижити під цим обстрілом.

- Ці події, які відбувались в Іловайську з 24 серпня, можна назвати трагічними і героїчними. Тут хлопці показували свою хоробрість, про яку тільки фільми можна знімати. Гранатометники йшли у відкриту на російські танки. Один із них на позивний «Вусач», ім'я Євген, підбив ворожу машину. Згодом він загинув у Широкиному, а його подвиг намагалися привласнити собі інші бійці, як це у нас буває, на жаль. Мене важко контузило. Лежу, а навколо мене українські військовики, які помирають зі словами: «Мамочко, допоможи!». Медсестрички батальйону «Донбас», їм потрібно кожній окремо дати зірку Героя, старалися, як могли. Врятували десятки бійців, витягнувши їх з-під обстрілів і надавши першу допомогу.

Але там була і повна безглуздість. Під мінометний обстріл потрапив автомобіль ГАЗ-66 ЗСУ. Там лежали боєприпаси. Тент зайнявся, і бійці кинулися гасити його. Як так можна? Замість того щоб втікати подалі, вони пішли на вірну смерть, забувши про елементарні правила безпеки. Найголовніше з них говорить: життя солдата - найцінніше, що є на війні. Хлопці не дотрималися його і всі загинули. 17 людей, в одну мить. Скільки було поранених, не пам'ятаю.[21;32]

Офіцери різних підрозділів радилися, що робити далі. Проте одностайної думки не було. Тому Максим і його хлопці, зібравши своїх друзів, самостійно вирішили відходити до Добропілля. Там вже був генерал Хомчак.

- Коли вже остаточно стало зрозуміло, що порятунку не буде, ми почали відходити так званою «зеленою дорогою». Терористи обстрілювали нас безперестанку, хлопці помирали на очах. Мене ще двічі контузило. Лежачи на землі, думав про смерть. Слава Господу, мене знайшов друг і виніс з приміщення, яке потім накрила російська артилерія. А ввечері нас захопили в полон. Хоча ми й не опиралися. Морально всі були убиті. Бойовики закинули бійців у КамАЗ, а це майже 90 людей. Там лежали хлопці без ніг, рук. Проте терористи не звертали на це уваги. Привезли кудись серед поля. Викинули. Щоправда, перед тим дали сухий одяг і якісь харчові пайки. Мене не злюбив якийсь жирнющий «русскій» і все хотів застрелити. Через кілька днів усіх ЗСУшників і поранених бійців «добробатів» віддали Червоному Хресту. Мені вкотре пощастило, я теж потрапив до цієї партії...[5]

5 років вже минуло відтоді, проте досі бачу пошматованих друзів, розбиту техніку. І повторюю, що цього всього могло не бути. Навіть коли ми виходили коридором, нам постійно говорили, що все під контролем, у штабі вирішують наше питання. А просто потрібно було дати команду - на прорив. У нас ще були гранатомети і міномети. Сотні хлопців панічно чекали на чудо зі штабу. У нас навіть «бехи» були. Вони до кінця прикривали колону, поки їх не знищили. Я бачив потім обгорілі тіла екіпажів. З такою силою ми могли спокійно розірвати кільце і вийти з оточення. Але чомусь такої команди не було, нас просто кинули...

Перспективи дипломатичного прориву щодо припинення гібридної російсько-української війни залишалися примарними від самого її початку – в 2014 р. 25 серпня Україна звинуватила Росію у відправці бронетехніки через кордон. 10 танків і 2 бойові машини піхоти, укомплектовані російськими солдатами, що маскувались як «повстанці», біля м. Новоазовськ Донецької області вступили в бій з українськими прикордонниками¹. 26 серпня оприлюднено відеоролики про захоплених російських солдатів. Вони служили в російській десантній дивізії, в Україну їх відправили автомобілями без маркування. Їхня присутність посилює західний тиск на В. Путіна. Росія

допомагала сепаратистам зняти облогу Луганська і відкрити коридор до Донецька з російського кордону. За словами аналітиків, довгострокова мета Москви полягала не у примусі визнати самопроголошені утворення, які сама ж Росія не визнавала, а щоб Україна ніколи не приєдналася до НАТО. [20;45]

Після Іловайського котла був підписані так звані мінські домовленості і було встановлення перемир'я яке лише так називалося хоча бої тривали в районі ДАПу, та по всій лінії фронту.

10-15 лютого відбувалась Широкинська операція. Суть Широкинської операції: вона несла в собі кілька цілей. Перша – здійснити наступ, який українська армія не здійснювала з літа 2014 року. Тобто після подій під Іловайськом ми тільки відступали, відступали, захищали, оборонялися. Дух у всіх впав. Так як в той час взагалі наступів не було. Ми здійснили перший наступ після всіх тих подій. Операція йшла за трьома напрямками: Павлопіль-Комінтернове-Широкине. У перший день ми зайняли Павлопіль, збиралися далі йти в сторону Октября, але не пішли, оскільки це був відволікаючий маневр, щоб певні сили відтягнути, а ударна група вдарила по Широкиному, що і відбулося.

Потім ми заняли Лебединське, звідти робили розвід-вилазки. І десь 15 лютого моя група вже прибула в Широкине. Ми довго не спали. Тоді почались жорсткі бої і десь о 4 ранку нам сказали йти в наступ, закріплюватися. Ми пішли в атаку, але, на жаль, потрапили у засідку. Ми мали закріпитися для того, щоб встановити ПТУРи і зустрічати ворожі танки. Проте, то був район в Широкиному, де всі попадали у засідку. Нам просто не встигли повідомити. І ми так само попали, у ту саму засідку. Нас почали обстрілювати з усіх сторін з автоматів, кулеметів і АГСів. Тоді, на жаль, помер Сіф із Полтави, який пішов у перший свій бій. Я взяв на себе сміливість забрати його тоді і, на жаль, він помер, проте помер смертю хоробрих і зараз, напевно, десь у Вальгаллі. ...Нас зірвали вночі з 9го на 10те лютого, і сказали: «Все, їдемо». Тобто я думаю, що вище керівництво готувалося, ходили якісь чутки, але про це ніхто не знав... Це і правильно! АЗОВ застав ворога зненацька! Він не був готовий, перші дні ми

реально просунулися вперед. Ворог не знав, що робити, вони бігали як щурі. Потім, напевно, той контингент, який ми відтягнули з Дебальцевого – і давав нам протягом всієї операції жорсткий опір, адже у них на нашому напрямку стало трохи більше людей, ресурсів. Проте, у них так нічого й не вийшло, ми успішно провели Широкинську наступальну операцію. Закріпилися у Широкиному, і досі, звільнені АЗОВом території знаходяться під контролем України.

Мабуть варто сказати і про нашого лідера, Андрія Білецького. Андрій – це не просто командир, командири – це люди які призначаються зверху не завжди об'єктивним шляхом, Андрій – лідер, якого не довелося обирати. Причина в тому, що гарантом будь-яких успішних операцій є дві речі: продумування самої операції і мотивація бійців. І якщо перша під силу не багатьом досвідченим офіцерам, то промотивувати так, як це робить він за всю історію могли виняткові люди: Міхновський, Коновалець, Шухевич . У нас не було страху перед боєм, бо ми знали причини, через які туди йдемо, це елементарно, але не всім зрозуміло. І Андрій, як справжній лідер, зумів донести нам справжнє розуміння нашого призначення: “Отримати Українську державу або загинути в боротьбі за неї”[6]

На початку 2015 року ворог знищить донецькій аеропорт та почали знов активну фазу в районі крупного залізничного пункту Дебальцево .

Вихід з Дебальцевого, як не парадоксально, вважається однією з найбільших операцій сучасної української армії.

18 лютого 2015 року понад 2, 6 тис. Українських військовослужбовців остаточно залишили позиції на Дебальцевській плацдармі і відійшли на нові рубежі оборони на північний захід від міста. І хоча деякі групи виходили ще кілька днів, саме ця дата вважається завершенням боїв за Дебальцево. За офіційними даними, безпосередньо під час виходу загинули 19 військових, ще 13 пропали без вісті, а 17 потрапили в полон. Через рік після тих боїв ВПС Україна поспілкувалася з безпосередніми учасниками подій, що проривалися з Дебальцевого. Їхні спогади чимось нагадують розповіді про Іловайську, правда,

маршрутів відходу з Дебальцевого було вже кілька, а не один, що сприяло операції.

Нижче - враження від прориву бійця Нацгвардії, який був на початку однієї з колон сил АТО, а також військового 128-ї бригади, що виїжджав з міста одним з останніх.[31;43]

Віталій Лазебник, восьмий батальйон Нацгвардії:

Був в Дебальцеве майже три тижні, заїхали туди 1 лютого по ротації.

Сильні обстріли почалися десь 25 січня, накривали центр Дебальцеве. Ми стояли на «хресті» - перехресті доріг Ростов-Харків і Донецьк-Луганськ.

З поставками, в принципі, у нас все було нормально. Тільки з 10 лютого з'явилася проблема з підвезенням продовольства і води, але продуктів у нас вистачило б, напевно, на кілька місяців, адже на «Хресті» був великий волонтерський склад, куди звозили продукти для місцевих жителів і військових. Тобто, з їжею ніяких проблем не було взагалі.[27;57]

Були трохи проблеми з БК (боекомплект). Після того, як трасу «Артемівськ-Дебальцеве» перекрили (бойовики зайняли село Логвинове, через яке проходить дорога на Артемівськ, 9 лютого) БК 128-й бригаді, в тому числі і артилеристам, вже підвозили «Чигир».

До Нового року «Хрест» і взагалі центр Дебальцеве обстрілювали всього кілька разів. А з 25 січня обстріли стали постійними, по кілька разів на день.

У нас було навіть таке, що обстріли починалися строго за графіком: початок о 6 ранку, потім з 8 до 9 пауза - ми розслаблялися, їли, займалися гігієнічними справами. А десь з 9 починався обстріл, який тривав приблизно до 13-ти. Далі знову перерва годин до 16-ти. І з тих пір, як темніло, аж до 21.00 постійно були обстріли.

І вночі були обстріли - в залежності від того, чи проходила наша колона. Якщо йшла якась техніка, то була ймовірність того, що буде обстріл. Техніки немає - обстрілів вночі теж немає.

Коригувальник шастали постійно, час від часу їх виловлювали. Шастали і ДРГ, Особливо починаючи з 9-10 лютого. Майже щодня у нас були перестрілки

з малими групами. Тільки ми їх засікали - притискали вогнем, щоб не підходили.

Десь 15 лютого ми вже знали, що будемо виходити, але конкретного часу не було. Нам сказали, щоб ми були готові за 15 хвилин зібратися, зануритися і поїхати. Власне, так і сталося. Десь близько опівночі з 17-го на 18-е нам сказали: «Все, пакуємо валізи».

Все вже було розподілено по машинах, знали, хто на який їде. Орієнтовно о 1 годині ночі колона в складі 128-ї бригади, 30-ки (30-я механізована Новоград-Волинська-Рівненська бригади.) І 101-ї бригади (101-я бригада охорони Генштабу ЗСУ.) виїхала. Потім до нас ще хтось приєднався. Колона розтягнулася на кілька кілометрів. Дивишся вночі - до горизонту.

Ми поїхали не по трасі, а виїжджали через якісь дачні кооперативи, приватний сектор, уздовж посадок. Постійно блукали, а хвіст колони накривали «Град».

Коли розвиднілося, вже були в полях. Близько 7 ранку ми потрапили в першу засідку, довелося розвертатися.

Колона тоді вже розділилася дуже сильно, виходили по дві-три машини. Якщо машина застрягла - переходили на танк. Застряг танк, пересідали на «беху» (бойову машину піхоти, БМП).

О 9 ранку потрапили в другу засідку - з одного боку з «зеленки» (заростей або насаджень дерев) - Стріляли зі стрілецької зброї, а з іншого - з висоти розстрілювали з танків. За нами їхали три машини. Дві машини підбили прямим попаданням в кабінку. А у нас снаряд прилетів перед машиною, осколками посікло двигун. Ми висипали, стрілецький обстріл придушили і далі вже йшли пішки.

Близько 10 ранку ми прийшли до Миронівському, а до 11 дійшли до точки збору в Луганському (Миронівське і Луганське - селища десь за 17 км по прямій від «Хреста» в Дебальцеве.). Тобто ми виходили десята, хоча машиною там 5 хвилин їхати.

При виході втратив всі особисті речі - залишилися в машині. Я повертався, намагався щось витягнути - у мене там були фотоапарат, планшет, радіостанції. В результаті витягнув тільки рюкзак одного з наших медиків і два тепловізора. А речі вже залишив - не найважливіша частина. Коли ми відійшли на півкілометра, машину спалили ще одним пострілом.

У нас було три «КрАЗу» і БТР (бронетранспортер.), На яких виїжджали. Але в підсумку все хлопці вийшли без нічого.

А БТР втратили близько одного болота, де багато машин застрягло.

Загалом, з техніки на «хресті» залишився один БТР «Валера», з якого зняли озброєння і у якого заклинило двигун; армійський екскаватор, який взагалі був не в ходу, а також ІМР, інженерна машина розгородження. І ще залишився один танк, у якого було наскрізний отвір в стовбурі від осколка і вежу заклинило. Плюс «КрАЗ», якому снаряд «Граду» прилетів в кабінку, і ще одна легкова машина з пробитим радіатором.

Близько 30% техніки сил АТО, що була у Дебальцеве, була знищена ворогом або ж бійцями Української армії, - щоб не потрапила в руки супротивника, кажуть в Міноборони[16;90]

А «живу» техніку, в принципі, не залишав ніхто. Якщо вона хоч якось їздила, то на ній виїжджали ...

Взагалі по Дебальцеве думаю, що місто можна було утримати. Дебальцеве взагалі розраховувалося як плацдарм для наступу. На крайніх блокпостах в тому ж Вуглегірську взагалі нічого не було обладнано для оборони. Хлопці змушені були самі рити окопи в залізничного насипу.

Коли 17 лютого в місто малими групами зайшов противник, стало зрозуміло, де свої, а де - чужі. Тоді сепаратисти зрозуміли, що взяти місто і придушити найбільш серйозні ротний-опорні пункти вони не можуть, тому вони вийшли і почали дуже масовані обстріли з усього, чого тільки могли. Зарево вночі було постійно.

Відхід все ж був продуманий, визначені маршрути. Інша справа, що техніка ламалася і ми потрапляли в засідки. Наш батальйон втратив всю свої

техніку, зате вийшли без втрат людей. Я вважаю, що це головне. Українські солдати, які відступили із Дебальцево, 19 лютого попрямували до м. Артемівськ. Того ж дня лідери Росії, України, Німеччини, Франції мали оптимістичну телефонну розмову про припинення вогню. Проте обстріли тривали. Обговорення українських втрат у Дебальцевому стало заангажованою темою. Офіційно говорили про 13 убитих, 157 поранених, понад 90 захоплених у полон, 82 зниклих безвісти. Свідки переконували у значно більших втратах. П. Порошенко казав, що виведено 2475 солдатів і 200 машин. Сепаратисти нарахували в Дебальцевому 57 тіл українських воїнів.[17;45]

Не досягнувши швидкої військової перемоги на сході України протягом 2015 р., Російська Федерація посилила інформаційно-смыслову війну, вишукуючи будь-які приводи. 21–22 березня 2016 р. суддя у м. Донецьк, що у Росії, зачитав вирок українському офіцеру Надії Савченко. Її звинуватили у спрямуванні артилерійського вогню, в результаті якого загинули два російських журналісти на Донбасі 2014 р. Сепаратисти (у т. ч. громадяни Росії) захопили Н. Савченко ще до обстрілу й перекинули в Росію. Європейські лідери неодноразово вимагали її випустити. Справа набула символічної ваги і підкреслила напружені відносини між Москвою і Заходом. Російський суд засудив лейтенанта Савченко до 22 років в'язниці. Під час суду адвокати Н. Савченко спростували звинувачення. Записи розмов зі стільникового телефону вказували, що підсудна перебувала за 5 км від місця обстрілу, коли він відбувся. Бойовик на псевдо Ілім визнав, що захопив Савченко перед обстрілом. Лейтенант не збиралася оскаржувати вирок, оскільки не вірила російським судам. Вона заявила про нове голодування, коли вирок набере чинності. Таким чином Савченко протестувала вже кілька разів раніше. Росія та Україна 25 травня обміняли в'язнів. Н. Савченко звільнили в Ростові-на-Дону в обмін на Є. Єрофеева й О. Александрова. П. Порошенко удостоїв її звання Героя України. Москва наполягала на неучасті у війні на Донбасі, але дозволила полоненим обох сторін повернутися додому. За версією Кремля російські солдати воювали в Україні в уніформах без розпізнавальних знаків

під час відпустки. Влітку 2016 р. правозахисники симетрично звинуватили Службу безпеки України у тортурах щодо сепаратистів. Та заперечила незаконні дії. 6 серпня ватажка «ЛНР» І. Плотницького поранили у Луганську. Сепаратисти вказали на український ескадрон смерті, а СБУ пояснила, що той – жертва міжусобиць усередині «ЛНР». Загалом же липень став найсмертоноснішим місяцем для української армії в 2016 р., адже тоді загинули 27 воїнів. У ніч з 5 на 6 серпня українські військові повідомили про 50 артилерійських ударів у трьох пунктах³. Якраз прокурори Нідерландів, Австралії, Бельгії, Малайзії, України представили попередню доповідь. Зазначалося, що потужну зенітно-ракетну систему SA-11 («Бук») типу «земля-повітря», якою збито малайзійський літак над Україною 17 липня 2014 р., доставили з Росії на прохання сепаратистів і повернули назад. Доповідь була важливою з точки зору допустимих для суду доказів із ретельною деталізацією. Працюючи із записами розмов на мобільних телефонах, соцмережах, усними свідченнями тощо, прокурори простежили роль Росії у розгортанні ракетної системи і спроби приховати її сліди. Наразі не називали імен винуватців і не говорили про участь російських солдатів. Представлені докази сильно вплинули на російську владу. Навряд чи хтось без російських військових міг перемістити ракетні системи з Росії в Україну. 16 жовтня 2016 р. загинув медійно розкручений сепаратист, громадянин Росії Арсен Павлов на прізвище «Моторола». Його підірвали у ліфті будинку в Донецьку. Кожна сторона звинуватила іншу в убивстві. У Києві говорили, що російські спецпідрозділи зачищали на Донбасі непередбачуваних ватажків, а сепаратисти стверджували, що діяли українці. Канцлер Меркель влаштувала чотиристоронню зустріч 19 жовтня 2016 р., щоб побачити, чи готовий Путін піти з Донбасу, загрузнувши у війні в Сирії. В. Путін, А. Меркель, Ф. Олланд, П. Порошенко намагалися відновити домовленості з припинення вогню. На прес-конференції Меркель сказала, що «не досягнуто жодних чудес», бо міністри закордонних справ усіх чотирьох країн ще працювали над новою «дорожньою картою». Щоденні перестрілки тривали. Рівень смертності української армії склав більше двох

солдатів на день, тобто вище, ніж в армії США під час війни в Іраку. За даними ООН на жовтень 2016 р. на Донбасі загинуло близько 10 тис. солдатів і цивільних осіб з обох сторін. Хакери опублікували 27 жовтня 2016 р. електронні листи високопосадовця Кремля про безпосередню роль Росії у заколоті на сході України 2014 р. Вони проникли в електронну пошту Владислава Суркова, радника В. Путіна, який відповідав за політику в Україні. Тисячі листів показали втручання Кремля у внутрішні справи України. Деякі адресанти Суркова підтвердили їх справжність. У Кремлі заперечили витік інформації. Цікаво, що до кореспонденції входила електронна таблиця бюджету для створення невеликої газети в Донецьку. В іншому листі мовилося про втрати «повстанців» у червні 2014 р., що включали російського десантника із Пскова. У той час спостерігалася значна політична чутливість до загибелі російських солдатів в Україні. Окремо до поштової скриньки Суркова надійшли списки кандидатів на посади до їх призначення «ДНР» і «ЛНР», лист редактора московського журналу з чернеткою «відкритого листа жителів Донбасу», нібито написаного в Донецьку про жахи війни. Активні військові дії відновилися у січні 2017 р. Загинуло 8 українських солдатів і 3 проросійських. Це ускладнило американські зусилля щодо покращення відносин із Росією. Армія США тренувала й обладнувала українських солдатів. На Донбасі змагалися за контроль над буферною «сірою зоною». Українська армія просунулася у двох місцях, відбивши атаки противника. Кожна сторона звинувачувала іншу в ескалації. Маневри нового президента США Дональда Трампа у пошуках кращих відносин із Росією стривожили Україну, чия армія показала здатність боротися ще до американських тренувань. Обидві сторони сподівалися на президента Д. Трампа. Росія озброювала сепаратистів, США навчали і споряджали українських солдатів. Посол США в ООН Ніккі Гейлі в кінці січня 2017 р. звинуватила Росію в ескалації на Донбасі. Європейські спостерігачі фіксували обстріли Авдіївки і сутички вздовж лінії фронту. 29 січня 2017 р. 19 українських воїнів загинули і 66 отримали поранення. «ДНР»

заявила, що 18 її солдатів загинули, а десятки поранено. ОБСЄ зазначила понад тисячу артилерійських ударів поблизу Авдіївки станом на 3 лютого.

Військові дають різну оцінку бойовим діям, вони відзначають як героїчні дії своїх побратимів так і прорахунки командування. За 5 років війни армія змінилася на краще, зміна озброєння та матеріального забезпечення. Хоча не зважаючи на всі намагання усіх військовослужбовців втрати дуже великі що підтверджують усі.

2.2. Побут солдатів

Побут військових від підрозділу до підрозділу дуже різний ми привели опис з декількох позицій щоб краще розуміти побут бійців. На відкритому повітрі захисники тримають окреме спорядження та особисті речі. Кажуть, за час Антитерористичної операції багато солдатів загинули від обстрілів під час перебування у наметах. Окрім того, нагорі й перші морози не дозволяють зігрітися за кілька годин перепочинку між атаками. Натомість, під землею є усе необхідне – і пічка-буржуйка, і найпростіше освітлення.[34;45]

Один із воїнів розповів: «Ми знаходимося в наших спальних місцях, це - наші бліндажі: тут ми спимо, живемо, тут зберігається наша зброя. Це бувзвичайний окоп, його трішки углубили в міру можливості, тому що тут - камінь 50 сантиметрів. Йде ґрунт, далі піщаник. Ломами, кирками видовбували, углублялися, піднімали, обшивали плити. Так, по-перше, безпечніше, по-друге – тепліше. Усе-таки опалити таку нору набагато краще і вона тримає тепло, ніж палатка, яка видуває моментально».Ну, з деякими, так. Ось це одні з них нам собачку такого подарували. Взагалі так дуже сильно намагаємося не контактувати», - розповіли військові про свої стосунки з місцевим населенням.

У холодних окопах вояки непокояться про рідних, яким вчасно не переводять виплат від держави або ж не дають коштів взагалі. Але навіть за таких умов хлопці не здаються і не покидають бойові позиції, адже пообіцяли не повертатися без перемоги.

Життя вояків під Дебальцевим – постійне очікування нових атак ворога. Чекають вони їх у власноруч викопаних окопах.

«Тут ми і спимо. Є буржуйка, дрова, щоб у період дощів можна було погрітися та підсохнути. Одяг перемо на вулиці. Та й дощі прати допомагають. Слава Богу, що ще не дуже холодно – немає сильних морозів. А як далі буде – ніхто не знає», – сумно розповідають бійці.[5]

Щоб уберегтись від ворожих снарядів, хлопці копають сховища не лише для себе, а й для техніки. Їм навіть вдалося замаскувати танк, виривши навколо нього своєрідний окоп. Кажуть: перемир'я розв'язало руки бойовикам, адже українські солдати не можуть атакувати, а лише відповідати і то не завжди. «Розумієте, у нас вже стільки разів оголошували перемир'я, що, напевно, тих перемир'їв зібралось вище голови», – обурюються хлопці. Як доказ, солдати демонструють величезну воронку у землі, яка залишилась після влучення снаряда.

«Раніше, коли ми були в іншому районі, там йшла своєрідна система обстрілів. Можна було вберегтись і прогнозувати. Тут усе відбувається абсолютно хаотично. От вчора захотіли – два пакети «Градом» поклали», – розповідають воїни.

Проблем військовим додає і той факт, що не всі з них отримують зарплату. Тож поки вони воюють на Сході, їхні сім'ї без грошей. «Нам обіцяли, що видаватимуть зарплати у подвійному розмірі. Зараз ж немає і звичайної – просто-на-просто, не розблоковані банківські картки. Але є хлопці, яким навіть карток не відкрили. За три місяці гроші ще не надійшли. От хлопці воюють, десь там віртуальні гроші крутяться, а вдома – голодні сім'ї. От зараз на посту стоять два бійці, у яких немає навіть карток. Ми дзвонили стосовно цього до керівництва, вони обіцяли передзвонити. Але досі цього не зробили».[39;58] Наведу приклад. У наших різні форми: у кого американська, у кого українська, решта взагалі незрозуміло в чому. Щоб один одного розрізнити, ми мотаємо на обидві руки жовтий скотч. І на шолом теж смужку клеїмо.

Ми їхали в колоні. Хлопці в першому БТР раптом передали: мовляв, бачимо в оптику людей, ніби наші, але скотч червоний. Запрошуємо старшого:

«чи Відкривати вогонь?». Той наказав почекати, а через деякий час крикнув: «Ні в якому разі не стріляти!». Виявилось, нам назустріч їхали українські військові, просто у них жовтий скотч закінчився.

Інший приклад. Знову група людей назустріч колоні, але у них не те що червоних або жовтих пов'язок, взагалі відмітних знаків немає. Колона починає фігачити по невідомим, раптом старший дає відбій: мовляв, не стріляти, це наші. З'ясувалося, що це розвідгрупа, вона взагалі ніяких скотчей не мотас. Слава Богу, в цій перестрілці своїх зі своїми ніхто не загинув.

Нашим на Донбасі, як і раніше, потрібно все: труси, шкарпетки, засоби особистої гігієни, спальники і каремати (пацани нирки собі трохи не застудили, ночуючи на землі), форма, шоломи, бронезилети і так далі. Дуже потрібні медикаменти, особливо гарний знеболювальне, ми воюємо з кетановом. Якщо тебе поранили, доводиться робити дуже багато зайвих рухів: накласти джгут, дістати з аптечки ампулу, відкрити її, набрати знеболююче в шприц, зробити укол. І це все доводиться робити під постійним вогнем, відстрілюючись однією рукою. Зате у сепаратюг в аптечці ноофен в спеціальній упаковці, яка дуже економить час: ампула з вбудованим шприцом, дістав, повернув кришечку, вколов.

В бою індивідуальна аптечка дуже швидко закінчується, її завжди не вистачає. Є підла закономірність: якщо в тебе один джгут, значить, точно буде два поранення. Коли ми потрапили в засідку під Красним Лиманом, у одного з десантників було шість поранень. Як у зоні АТО з харчуванням було? У таборі АТО нас годували тричі на день, але їжа - військова. Тобто сувора, але поживна?

Тобто несмачна і не ситна. Вранці - каша на воді, тоненький шматочок масла і сиру, плюс неприємно пахне шматок хліба і чай. Обід - суп або борщ, але військового зразка: посьорбав, лише б стінки шлунка не злиплися, а через 10 хвилин знову голодний. Нам ще пощастило, що в принципі доставка їжі була. В інших таборах і на блокпостах годівля за гранню добра і зла. Більш-менш щось їстівне вечорами видавали... Я навіть боюся запитати, чи що? Іноді з

несмачною вечірньої кашею видавали котлету. Не думаю, що вона цілком з м'яса була, але їстівна. В українських військах - що мирне, що в воєнний час - завжди погана годівля. Не помічали, що після служби в багатьох солдатів захворювання саме шлунка і підшлункової?

300 тис. сухпайків, які США направили в Україну в якості гуманітарної допомоги, так і не дійшли до бійців АТО. Зараз за даним фактом ведеться розслідування.

Міноборони заявляло, що направило в зону АТО величезну партію. За два місяці в АТО я спробував американський сухий пайок лише одного разу. Після Семенівки. Хлопці наші у когось дістали один пакет, ми його на кількох людей розділили. Як це «дістали», хіба не всім видавали? Американські сухпайком все ближче до генералів були, до нас не доходили. Але дійсно дуже смачна, дуже поживна, дуже класна їжа. Пакет відкривається безшумно. Досить додати води, починається якась хімічна реакція, в результаті їжа сама по собі стає теплою, а одній порції вистачає, щоб на півдня наїстися.

Нам здорово волонтери допомагали, каски, бронежилети, спальні мішки, консерви привозили, хоча на Майдані ми по різні сторони барикад стояли.

Нам дуже здорово допомагали волонтери, точніше, харківські ультрас. Вони не тільки самі знаходили спонсорів, але і власними силами привозили в зону АТО каски, бронежилети, спальні мішки, каремати, консерви, захисну плівку від дощу, пилки, сокири... В армії ж нічого немає. Повірте, враховуючи обсяги і частоту поставок, хлопці витрачали шалені суми. Наприклад, по два мішки сигарет привозили. Ви самі знаєте, скільки зараз куриво. Хлопці реально круто допомагали.[22;56]

Побутові умови в українській армії були дуже складними до 2016 року завдяки волонтерам та наполегливій праці бійців цю проблему частково вдалось вирішити.

2.3 Ставлення місцевого населення

Відношення місцевого населення може бути різним від населеного пункту до населеного пункту в залежності від багатьох факторів.

Спогади різних солдатів та офіцерів що до місцевого населення. Ми в Києві були впевнені, що на сході, в основному, найманці і місцеві маргінали пострілюють, але більшість мешканців Донбасу за Україну. Виявилося, за словами бронегрупи, що жителі українську армію прийняли в багнети.

Їде, приміром, наша військова колона з пункту А в пункт Б через населений пункт, повз ринку уздовж дороги. Місцеві спокійно ходять, щось купують-продають. Тільки колона від'їхала від ринку пару метрів, як потрапила в засідку під потужний перехресний обстріл, а жителі навіть не обертаються, продовжують покупки, їм все одно.

Як тільки на сході почалися хвилювання, мирні жителі дійсно добровільно «ДНРовцев» прихистили, зустрічали їх як героїв визвольної армії. Зате коли ті почали бешкетувати, зрозуміли, що до чого. Хоча... Навіть зараз у терористів дуже розвинена агентурна мережа серед жителів Донбасу.

Наприклад, їхали ми на бронемашині щодо безпечного району, раптом за нами таксі прилаштовується, хвилин 10-15 їде. Ми в зарості повертаємо - і таксист туди ж, причому постійно по телефону з кимось говорить.

Так. Заїхали в населений пункт. Відсотків 20 місцевих нам рукою радісно махали, решта 80 відсотків обурювалися: мовляв, навіщо прийшли? Ми прагнули швидше проїхати село, але раптом машина закипіла і зупинилася. Прямо посеред населеного пункту, адже незрозуміло, ховаються в будинках місцевих сепаратюги чи ні, бахнут по нам зараз чи обійдеться. Але довелося чекати, поки двигун охолоне, інакше і другий БТР поламається.

Коли ви відчули, що місцеві змінили своє ставлення до українським військам?

Коли дві заплакані жінки в Закотном впали нам в ноги: «Скільки ж ми вас чекали». У нас був шок. (У квітні 2014-го бойовики «ДНР» захопили село Закотное Донецької області, пізніше підірвали міст через річку Сіверський Донець. Велика частина жителів виїхали з села, 1 липня сили АТО взяли населений пункт під свій контроль).

За даними розвідки, в Закотном вже нікого не було - ні мирних, ні терористів, але треба було все зачистити, тим більше, що напередодні терористи розстріляли трьох українських військових - влаштували їм засідку прямо в піонерському таборі. Ми почали обстежувати будинок за будинком, погріб за погребом, шукали сепаратюг, розтяжки і так далі.

Я вперше потрапив у сільський будинок на Донбасі і зрозумів, чому місцеві так повелися на «ДНР» і «ЛНР»...

Я такої убогості ніколи не бачив. Повірте, я не розпещений, зростав у простій сім'ї, але села східної України - це життя за гранню: районні центри мертві, нічого не працює, кругом суцільна бідність. Начебто, і на Західній Україні люди живуть небагато, але там будинки доглянуті, навіть багаті порівняно зі східними.

Це прозвучить жорстко, але раз люди мовчки терпіли таку убогість, значить, така їм ціна. Треба крутитися і працювати, а не чекати, що прийде «господар» і скаже: «Братан, на тобі роботу, машину і квартиру». Але на Донбасі дуже багато людей щиро повірили, що «ДНР» - панацея від усіх бід.[2]

Різні спогади дають нам уяву про те що по відношенню до наших бійців місцеве населення було налаштовано більше за все вороже або нейтрально тоді як підтримувало лише 20-25 % населення

Більшість населення Донбасу негативно ставиться до бійців ЗСУ, і в цьому є велика проблема, так як російські та частково українські ЗМІ ведуть активну підривну роботу відношення будет змінюватися довго.

2.4. Волонтерський рух

Діяльність волонтерів у зоні АТО на Донбасі — це унікальне явище, аналога якому немає у світовій історії. Українські волонтери — відважні, сміливі, мужні, активні, винахідливі, творчі особистості. Серед них — Мирослав Гай. За його спостереженням, Україна посилає на війну найкращих, найдосвідченіших лицарів, яких називають кіборгами, а Росія — найгірших людей та багато зброї. З кожною російською “гуманітарною допомогою” активізуються російські найманці, гинуть наші воїни, мирне населення. У зону

АТО часто їздить відома співачка, композиторка, заслужена артистка України Леся Горова. Вона організовує концерти для наших бійців, а також привозить допомогу. Люди радо відгукуються на її заклики та жертвують свої заощадження на потреби армії. Військові радіють кожному її приїзду. Вона заряджає їх своєю енергією, сприяє підвищенню бойового духу. Багато артистів-патріотів також займаються волонтерством.

У зону АТО приїжджають волонтери з різних країн світу, особливо з тих, де значна українська діаспора (Канада, США, Австралія, Португалія, Італія тощо). В деяких країнах створюються волонтерські громади допомоги українським військовим. З місією допомоги до вояків часто навідуються священики УПЦ КП і УГКЦ. Вони привозять найнеобхідніші речі, а головне — духовну підтримку. Бог завжди на боці тих, хто захищає своє, — стверджують священики. При добровольчих батальйонах є багато священнослужителів, які виконують функції капеланів.

Часто в зону АТО приїжджають свободівці. Вони допомагають бійцям батальйонів “Січ”, “Закарпатська Січ”, “Айдар” та ін. Нещодавно таку поїздку здійснила делегація Київради на чолі зі свободівцем Русланом Андрійком. Ці поїздки дуже небезпечні, бо російські найманці щільно обстрілюють дороги й позиції українських військових.

Волонтер Сергій Злючий, який очолює волонтерські місії від громади Дніпропетровщини, зазначив, що нині найпотрібніша для бійців сучасна високоточна зброя з набоями, надійна бронетехніка, безпілотники, маскувальні сітки, майки, шкарпетки тощо.

Свободівці Тарас Пасека, Валерій Гладунець, Анатолій Пушкін, народний депутат Михайло Головка передали захисникам автомобіль-позашляховик, спальники, бронезилети, засоби зв’язку, медикаменти, планшети, протиударні навігатори-телефони, рації “Баофен” з додатковими антенами та батареями, одяг, харчі тощо. Таких прикладів багато.

Рух “Українські волонтери” набрав масового характеру під час Революції гідності, а ще більшого масштабу — після початку російської агресії супроти

України. Серед волонтерів — люди різних суспільних прошарків. Міжнародні експерти визнають, що у жодній країні світу не зафіксовано такого потужного волонтерського руху. Зараз створюються цілі волонтерські об'єднання. Наприклад, Кулінарська волонтерська сотня Кіровограда, яка доставляє в зону АТО нашим бійцям кулінарні вироби. А Десятинна волонтерська сотня Італії 10 % своєї зарплати відраховує на потреби українського війська. Ця волонтерська сотня також збирає кошти для бійців, закуповує й пересилає їм необхідні речі, залучає до своїх лав нових членів. На початку активної діяльності волонтерського руху механізмів його взаємодії з владними структурами практично не було. Але пізніше значна роль та високий авторитет волонтерів підштовхнули владу до співпраці, і восени 2014 року почалося їх тісне співробітництво з Міноборони. У вересні засновник волонтерської групи «Народний проект» Давид Арахамія був призначений уповноваженим міністра оборони з питань закупівель, а в жовтні засновник «Крила Фенікса» Юрій Бірюков став помічником міністра оборони з питань речового забезпечення армії (на сьогодні радник Міністра оборони на громадських засадах). В листопаді інший відомий волонтер Тетяна Ричкова очолювала нове держпідприємство, що забезпечує сили спеціальних операцій (в подальшому офіцер ЗСУ). У жовтні 2014 при Міністерстві оборони була створена Рада волонтерів під керівництвом Давида Арахамії. Її завданнями стали речове забезпечення армії, ремонт техніки, закупівля приладів та військова медицина. Раді було доручено розпоряджатися бюджетними коштами (в тому числі із надходжень з SMS на номер «565») на суму 60 млн. гривень. В листопаді 2014 близько 30 волонтерських груп об'єдналися в громадську організацію «Асоціація народних волонтерів України». За її даними, вона має кілька комітетів, від яких делегуються по 2 особи в Раду волонтерів при Міноборони, а троє членів її координаційної ради призначені заступниками міністра. Асоціація звітує про низку досягнень у галузях організації, підготовки та забезпечення військових формувань, винагородження та житлового забезпечення військових, протидії російській пропаганді та інших. У зв'язку з

обмеженістю повноважень Ради волонтерів виникла ідея «волонтерського десанту» - влаштування волонтерів на роботу в міністерство. В листопаді 2014 року з ініціативи Юрія Бірюкова та під кураторством Давида Арахамії співробітниками Міноборони стали 8 волонтерів, що пройшли тест на поліграфі. Серед їх досягнень на державній службі відзначають впровадження електронної системи закупівель та електронного реєстру обліку майна Міністерства, розробку нових технічних умов для постачальників, а також новації в області харчування військових та автоматизації складів. Однак упродовж першого року роботи більшість «десантників» звільнилися, а їх починання були передані «Проектному офісу реформ». «Проектний офіс реформ» був створений навесні - влітку 2015 року і офіційно представлений 8 вересня. Це підрозділ Міноборони в складі 30 менеджерів із волонтерського та бізнесового середовища. Він займається матеріальним забезпеченням, держзакупівлями, медициною та державними підприємствами. У грудні 2014 року 10 волонтерів із досвідом переговорної роботи ввійшли до складу об'єднаного координаційного центру звільнення заручників, створеного при Міноборони. У серпні 2015 року за допомогою Юрія Бірюкова в Міноборони з'явився Координаційний штаб волонтерів «Сармат» під керівництвом Олексія Ліпіріді. Штаб працює на фронті і визначає проблеми з тилловим та медичним забезпеченням, наданням статусів учасників АТО та бойових дій, виплатами бійцям, а також відстежує представлення їх до нагород. За соціальний захист учасників АТО та волонтерів несе відповідальність Міністерство соціальної політики України, при якому з метою координації роботи утворено Раду з координації роботи щодо надання волонтерської та благодійної допомоги. Наказами Мінсоцполітики: від 18.05.2015 № 516, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 04.06.2015 за № 649/27094, затверджено Положення про Раду; від 20.07.2016 № 800 затверджено оновлений Персональний склад Ради. В регіонах за рекомендацією Міністерства утворені аналогічні дорадчі органи на обласному рівні. Так, у 8 областях створено відповідні координаційні ради за участю представників місцевих органів

виконавчої влади та громадських організацій (Волинська, Закарпатська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Одеська, Полтавська, Херсонська обл.), у чотирьох - Ради волонтерів (Запорізька, Київська, Миколаївська обл., м. Київ), у двох – зазначені питання вирішують Громадські ради при ОДА (Харківська та Хмельницька обл.), ще у двох – інші дорадчі органи (Дніпропетровська та Рівненська обл.). У Рівненській, Сумській, Тернопільській, Черкаській, Чернівецькій областях питання волонтерської діяльності розглядаються Центрами допомоги учасникам АТО. Результатами такої роботи щодо сприяння розвитку волонтерського руху було активне залучення до волонтерської діяльності молоді та осіб літнього віку, організація збору благодійної допомоги та надання волонтерської допомоги соціально вразливим верствам населення, а також військовослужбовцям Збройних Сил України, Національної гвардії України, прикордонної служби та інших військових формувань, які знаходяться в зоні проведення антитерористичної операції. Узагальнюючи правову основу та співробітництво волонтерів з органами влади в цілому, та діяльність в період проведення антитерористичної операції можна констатувати що: воно є в цілому досконалим; волонтери захищені в соціальному плані, практично відсутні бюрократичні перепони в їх роботі, досить висока самостійність у виборі напрямку волонтерської діяльності. Це вказує на те, що Україна має досить потужний сегмент громадянського суспільства, який надає новий імпульс у її розвитку та консолідує українське суспільство, особливо в її кризовому стані. В продовженні викладення зазначеної теми необхідно зупинитися на реаліях сьогодення щодо волонтерської діяльності під час проведення АТО. Основними напрямками роботи волонтерського руху є: збір і доставка в зону АТО різноманітних ресурсів (продукти харчування, ліки, одяг, амуніція, автотранспорт, військові прилади), ремонт та вдосконалення техніки тощо; медична допомога постраждалим від бойових дій, оснащення госпіталів та лікарень; допомога переселенцям із Криму та зони АТО (юридична, психологічна та гуманітарна допомога, пошук житла та роботи, адаптація до нового місця проживання та в соціумі); пошук зниклих безвісти, загиблих та

робота з визволення полонених. Ведеться й діяльність в інших напрямках - зокрема різноманітна допомога сім'ям учасників АТО. Основними засобами і способами допомоги є: збір коштів. Великі організації здебільшого збирають пожертви за допомогою різних систем безготівкових переказів (зокрема на банківські картки) і публікують в Інтернеті звітність; збір речей; довозення зібраної та закупленої допомоги до військових підрозділів за місцем їх дислокації, госпіталів, родин військовослужбовців. Волонтери забезпечують українську армію наступними ресурсами та послугами: медикаменти; лікування; безпілотні літальні апарати; техніка; ремонт техніки (автомобілі, бойові машини, літаки); ремонт будівель; модернізація зброї (приціли, тепловізори, прибори нічного бачення тощо); постачання закордонних виробів; засоби особистої безпеки; одяг (форма); зимове обладнання; їжа; засоби зв'язку; грошове забезпечення; юридична підтримка; обмін полонених.

Окремою проблемою є доставка гуманітарної допомоги на території, зайняті проросійськими силами, в так звані Донецьку та Луганську Народні Республіки. Від самого початку військових дій це було ризиковано для українських волонтерів через небезпеку викрадення або розстрілу. У зв'язку з цим більшість волонтерів уникали поїздок на території, що знаходяться поза зоною контролю українських військ. Найчастіше це робили релігійні організації, які мали більше шансів переконати бойовиків у тому, що вони не беруть участі в конфлікті. Наприклад, організація «Твоя перемога», пов'язана з протестантською громадою м. Слов'янська, возила хліб на невеликі, малозабезпечені території на проросійському боці ще восени 2014 року. Проте основним способом отримання гуманітарної допомоги для людей, що залишаються на окупованих територіях, був виїзд на українську сторону по лінії фронту. З 21.02.2015 ця можливість була обмежена у зв'язку з необхідністю наявності перепусток, які видаються українською стороною тільки в обґрунтованих випадках. Зі слів силових структур це пов'язано з тим, що деякі волонтери «доставляли» на передову алкоголь і наркотичні засоби за певні кошти, а також могли бути інформаторами для сепаратистів. За

особистим спостереженнями автора та приватних бесідах, отриманою інформацією від військових у 2015 році, які перебували на лінії фронту, а також волонтерів, які їм допомагали, часто висловлювалася думка, що «якщо щось потрапляє до штабу, то зазвичай там і залишається». Кращі (за їхніми словами) речі зазвичай вибирають ті, хто знаходяться в тилу, а на лінію фронту потрапляло те, що залишиться після поділу. Більше того, практика показує, що речі на лінію фронту зі штабу не завозилися організовано, – солдати могли отримати нову куртку тощо лише тоді, коли виїжджають з так званої «передової» (тобто з позиції на першій лінії фронту) в тил і особисто приходять на склад. Безпосередньо до солдатів на фронт ввозили речі тільки волонтери, більш досвідчені з яких намагалися діяти, оминаючи штаб. Однак цей спосіб передачі допомоги обмежено директивою, прийнятою Генеральним штабом Збройних Сил України 24.02.2015. Вона обмежує доступ до позицій на лінії фронту як волонтерам, так і не акредитованим журналістам. Це обґрунтовується міркуваннями безпеки. На сьогодні такий стан речей змінився на краще. Забезпечення військових, які захищають Україну можна сказати є достатнім. Але, з початку агресії без волонтерського руху та їх допомоги практично неможливо було забезпечити вояків якісними продуктами харчування, теплою одежею, засобами обігріву. Велика кількість небайдужих людей готували до кожного свята борщові набори, вареники, пасхи тощо та доставляли все на передову. На сьогодні волонтерські організації України виготовляють різноманітні речі для воїнів АТО, а саме: маскувальні сітки; теплі рукавички, шкарпетки; виготовлення маскувальних халатів; сушка овочів для борщових і супових наборів виготовлення білизни та балакав; браслети з баракорду тощо. За даними інформаційних ресурсів цим займаються 216 волонтерських організацій. Найбільша кількість у м. Києві – 33, і в Київській області – 21[15]. На сьогодні організації і установи України активно залучають до своєї роботи іноземців та осіб без громадянства для впровадження волонтерської діяльності на території України. За інформацією Мінсоцполітики зареєстровано 211 таких організацій . Особливо складну справу щодо пошуку

загиблих взяли на себе українські волонтери. На стіні Михайлівського собору у Києві висять фото бійців, загиблих у зоні проведення АТО. Серед них - чорні плями з написами «Вважається зниклим безвісти», «Батьки не вірять у смерть сина», «Досі не ідентифікований», «Родина не змірилася зі смертю чоловіка». Під час заходів до третьої річниці Іловайської трагедії кореспондент «Української правди» познайомився із матір'ю Євгена Андріюка Оленою. Її син протягом восьми місяців також вважався таким, що зник безвісти. Євген служив у 8-му полку спецпризначення. Наприкінці серпня 2014-го потрапив у саме «пекло». 29-го серпня зв'язок із ним зник. Пізніше жінці розповіли, що її син потрапив у полон до росіян, був важко поранений. Далі почалися тривалі пошуки. Пані Олена нарікає, що їй довелося самій «пробивати стіну». Насправді Євгена Андріюка поховали у Запоріжжі як невідомого солдата під номером 3190. Дізнатися про це вдалося через аналіз ДНК. Щоправда, від того часу, коли жінка здала аналіз, до встановлення збігу з тілом загиблого минуло п'ять місяців. Далеко не всі історії зі зниклими безвісти бійцями завершуються тим, що рідні знаходять свого сина, чоловіка, батька. За оцінками Володимира Дорофєєва з місії «Чорний тюльпан», яка займалася пошуком зниклих безвісти, лише на Донеччині можна знайти 200 тіл українських бійців. Найбільшу загальну цифру зниклих безвісти в результаті бойових дій в зоні АТО наводить Міжнародний комітет «Червоний Хрест» (МКЧХ). За підрахунками організації за три роки збройного конфлікту на сході України зникли безвісти 1500 осіб. У цих підрахунках враховані не тільки військові, а й цивільні. Та й цю цифру не можна вважати остаточною, бо в Україні відсутня точна база зниклих осіб, нарікають у МКЧХ. Пошукові роботи на Донеччині почалися у вересні 2014-го. Саме на період найзапекліших боїв припадає найбільша кількість зниклих. 2014-й рік – це 41-й рік в Україні. Там були десятки тисяч, а тут - сотні. Місія з пошуку зниклих в зоні АТО була започаткована з боку Міноборони. Військові звернулися за допомогою до організації «Народна пам'ять», яка займалася пошуковими роботами щодо Першої та Другої світових воєн. Протилежна сторона поставила вимогу: військові на нашу територію не поїдуть, виключно

цивільні. Міноборони звернулося до волонтерів. Ми - найбільш підготовлені люди до цієї страшної роботи з залишками, з кістками людей, – пояснює початок співпраці з Міноборони Дорофєєв. Ця діяльність не для слабких. Під час пошукових робіт один волонтер помер від розриву серця, каже Дорофєєв. За його словами, від початку існування місія «Чорний тюльпан» вивезла близько 800 тіл. Співпраця з Міноборони закінчилася у 2016-му[16]. У Міноборони пояснюють, що з «Чорним тюльпаном» мали договір до серпня 2016 року. Потім вирішили не продовжувати співпрацю. Однією з причин називають те, що за два роки бойових дій у міністерстві сформувалася група, яка мала можливість вже працювати сама. В особистій бесіді з офіцерами ЗСУ автор з'ясував, що нині працює проект ЗСУ «Евакуація 200». До відділу пошукової роботи з різних джерел надходить інформація про місце та обставини зниклих або про ймовірні місця поховання. Після цього готується план пошукових робіт, за яким у зоні АТО працює відповідна група. Але, на окуповану територію військові «нев'їзні». Тому туди вирушають цивільні (волонтери) у супроводі «Червоного Хреста». Для невідомих тіл робиться аналіз ДНК. Також це робиться для батьків. Далі у базі ДНК програма автоматично доходить висновку, чи є збіг. Тобто, пошук загиблих та зниклих безвісті і на сьогодні неможливо без волонтерських організацій.

Однак трапляються так звані “волонтери”, які наживаються на цій діяльності, дискредитують справжніх подвижників. Таких повинні виявляти й суворо карати правоохоронні органи, щоб відбити охоту до легкої наживи та шахрайства.[32;67]

Навесні 2014 року після перших боїв із сепаратистами та перших втрат української армії, отець Дмитро Поворотний прийшов у військкомат і запропонував свої послуги священика. До армії його не взяли, але буквально через кілька днів на священика вийшли добровольчі підрозділи та сказали, що їм потрібен капелан. З тих пір, вже три роки, отець Дмитро живе між миром та війною – як тільки починається загострення на фронті, їде в найгарячіші точки

АТО. Розмовляє з бійцями, хрестить бажаючих прямо на позиціях, відспівує загиблих та возить волонтерську допомогу.

За шість років війни в яких точках АТО/ООС побували?

Всі точки та населені пункти мені буде складно згадати. Був від Маріуполя до Щастя. Практично вся лінія фронту. Я виїжджаю, коли йде загострення, щоб підтримувати хлопців, тому що солдату в найважчі хвилини треба поділитися з кимось своїми тривогами, страхами, а іноді просто поговорити з людиною не з армійської системи. Поговорити з людиною, якій не соромно зізнатися, що буває страшно, поговорити про життя і смерть.

Часто потрапляли під обстріли?

У зоні АТО таке трапляється. Це не рідкість. Я вже точно знаю, що, якщо почалося і ти не в бліндажі, потрібно забитися в якусь щілину, десь сховатися. І коли ти запримітив собі укриття і біжиш туди, ти дієш на автоматі, немає ніякого страху. Сховався і молишся. Уже після обстрілу, є трохи мандраж, але не страх. Господь передбачив для кожного з нас свого часу померти і якщо мій час – коли я роблю свою справу, допомагаю солдатам України як священик, значить на то воля Божа. Коли на блокпосту йде бій, я просто сиджу тихенько, щоб не заважати нашим солдатам і молюся за них, – каже отець Дмитро. – Бій – це бій. Під час бою ніякі сторонні розмови солдатам не потрібні, головне їм не заважати. Потім говоримо, спілкуємося, солдати сповідаються. І навіть просять хрестити.

Скільки загиблих наших солдатів відспівали за шість років війни? Дуже багато. Напевно, більше ста чоловік.

А хрестили українських солдатів на передовій?

Багато! Про це я люблю розповідати, якщо чесно. Взагалі, я люблю хрестити, це прекрасне відчуття. Найцікавіший випадок? Пам'ятаю в Мар'їнці, влітку 2016 року точилися гарячі бої. До мене підійшов солдат та попросив хрестити. Я набрав воду в порожній цинк з-під патронів, освятив її і хрестив бійця на передовій під час затишшя.

Як ви повідомляєте близьким про загибель солдата? Як їх втішаєте?

Я говорю ті слова, які відчуваю в даний момент. А рідним загиблого пояснюю те, що всі люди смертні, а їх близька людина пройшла свій, нехай короткий шлях, гідно. Пояснюю, що ми всі зустрінемося в Царстві Божому. Мій обов'язок, як священика і християнина, творити справи милосердя: нагодувати голодного, напоїти спраглого, поховати померлого, розрадити стражденного і молитися про всіх.[7]

Неоціненну допомогу учасникам АТО на передовій надають медики-волонтери. Лікарям-добровольцям не дають офіційні відрядження на фронт на Донбас. Тому медики-волонтери змушені допомагати військовим лише під час відпусток чи неоплачуваних відгулів. Але у Міністерстві охорони здоров'я запевняють у готовності сприяти відрядженням до цивільних шпиталів, а не до військових частин. Натомість у військовому відомстві визнають: на фронті бракує майже половини медперсоналу. І рішення проблеми вбачають у короткострокових контрактах для лікарів. Сьогодні «проблема зубів» на фронті вибиває військових зі служби гірше за снаряди, а туберкульоз в армії – «міна уповільненої дії». «Близько 90% хвороб не мають характеру бойової травми. Часто їх немає кому виявити на початковій стадії і спрямувати військовослужбовця у лікарню. І тому кашель переходить в ангіну, ангіна - у пневмонію тільки тому що немає на місці тієї первинної ланки. Вона зараз має критичне значення. Їдучи у чергову ротацію, лікарі-волонтери жертвують не лише зарплатою чи відпусткою, а й ризикують потрапити «під каток репресивної правоохоронної системи». І це при тому, що раніше був підписаний чотирьохсторонній меморандум про співпрацю. Навіть коли лікарі їдуть за власний рахунок чи коштом власної відпустки, вони не можуть законно знаходитися на території тимчасової дислокації військових частин на сході України. Вони можуть допомагати тільки ризикуючи, що завтра приїдуть і арештують їх як шпигунів, які незаконно пробралися на територію військових частин. Досить часто життя солдата залежить від надання своєчасної допомоги. Відома волонтерська група «Вітерець» вважається додатковими руками військових лікарів. Фронт розтягнений, медиків не вистачає завжди. Волонтери

виконують поетапно свою роботу, перший етап - доставка поранених з передової до шпиталів, найближчих до фронту. Тобто волонтери є найпершими руками військових лікарів. З жовтня 2016 р. на сході України розпочалася 19-а ротація Першого добровольчого мобільного шпиталю (ПДМШ) ім. Миколи Пирогова. Медики добровольчого мобільного шпиталю повернулися на передову, оскільки Міністерство оборони погодилося офіційно залучити їх до проведення антитерористичної операції. Медики-волонтери зазначеного мобільного шпиталю за півтора року надали медичну допомогу понад 7000 бійцям із зони АТО. Для довідки. Перший добровольчий мобільний шпиталь ім. Пирогова - волонтерський проект, у рамках якого медики з різних міст України їдуть працювати в зону АТО. Шпиталь розпочав свою роботу в грудні 2014 року в Кураховому. Сьогодні медики допомагають військовим і цивільним у Луганській області безпосередньо біля лінії фронту. Проект об'єднує медиків, які треновані за стандартами тактичної медицини. Як зазначалося автором статті для українських воїнів не достатньо лікарів-стоматологів. На допомогу їм приходять стоматологи – волонтери. За приклад можна взяти Володимира Степу, лікар-стоматолог із Закарпаття. Він уже вчетверте вирушає на Схід. На цей час - спеціально бере відпустку. У його мобільному стоматологічному кабінеті побували понад 1 тис. бійців. На стан зубів армійців значно вплинула війна. Люди, які з західних регіонів - вони не звикли, та й будь-кому поміняй воду, на якій виріс, на якій готує, живе це все впливає на стан зубів. Приїзду медиків бійці чекають із нетерпінням. На лікування зубів зазвичай бракує часу. Більшість із військових тримають оборону в полях. Мобільну стоматологію волонтери обладнали на базі колишнього реаніомобіля. Живиться вона від генератора. Працює кабінет на колесах - майже на передовій. Небайдужі іноземці також надають допомогу бійцям АТО. Наприклад, громадянин Лівану - волонтер організував стоматологічну допомогу для бійців АТО. За власні кошти придбав декілька автомобілів швидкої допомоги та облаштував в них мобільні стоматологічні кабінети з сучасним обладнанням. Звичайно це тільки

декілька прикладів. В Україні їх можна рахувати сотнями, що вказує на небайдужість наших громадян до своєї країни та її захисників[3]

Наша армія вистояла в 2014 році завдяки титанічній праці волонтерів 60% грузів не військового значення в зону АТО привезли вони, і цим внесли свій вклад в стримуванні ворога.

Якщо в цілому проаналізувати розділ то ми побачимо різні думки з приводу того що відбувається, військові знаходяться під тиском з боку не лише ворога, а ще і місцевого населення. Більшу частину грузу військовим на сход доставили волонтери так як держава була не в змозі. Військові діє тривають і не має чіткого розуміння коли закінчиться конфлікт на сході України.

Розділ 3.

Опис війни в засобах масової інформації

3.1. Українські видання

Ситуація на Сході України та пов'язані з нею регіональні, міжнародні та геополітичні проблеми вже д рік перебувають у центрі уваги українських медіа. Загальновідомо, що ЗМІ є одним з визначальних чинників формування суспільної думки про ті чи інші процеси, яке відбувається через визначення й поняття, що використовуються для їх описання, факти, якими аргументують ту чи іншу точку зору, підбір експертних оцінок та коментарів, які орієнтують на певні висновки.

На рівень упередженості до ЗМІ впливає чутливість до російської пропаганди. Серед тих, хто піддається їй, категоричне упередження щодо вітчизняних ЗМІ становить 39,4 %. Чутливість до російської пропаганди вираховували таким чином: респондентам запропонували типові твердження російських ЗМІ: на Сході України немає регулярних російських військ, там триває громадянська війна тощо. Тих, хто погодився з цими та іншими подібними твердженнями, зарахували до категорії чутливих до пропаганди.

На думку медіакритика О. Довженка, у формуванні образу «поганого переселенця» значну роль відіграла російська пропаганда. «Існує певне напруження, пов'язане з переселенцями. При цьому на них списується все погане, що відбувається. Думаю, що було принаймні кілька хвиль цілеспрямованої кампанії, яка закидалась російською пропагандою проти них, тобто відбувалося спеціальне формування негативного іміджу. Воно успішно підхоплювалось місцевими журналістами, потім йшла наступна хвиля з меседжами от бачите, якщо вони такі погані, то, може, нам треба окремо від них жити, дати їм відокремитись, нехай собі живуть у своєму ДНР-ЛНР, не треба за них воювати, ну і так далі».

Натомість, за словами керівника регіональної мережі газети «Голос України» Л. Куц, ще влітку минулого року в ЗМІ стали з'являтися публікації та сюжети про «неправильних» біженців, у яких автори здебільшого посилалися

не на власні спостереження, а переповідали чийсь враження і події, свідками яких начебто був співрозмовник. Журналісти чомусь не ставилися критично до цих відомостей, не робили спроби їх перевірити. Ось, наприклад, деякі заголовки: «Вихідці зі Сходу три місяці обкрадали квартири тернополян», «Вінницькі переселенці відмовилися збирати полуницю», «Переселенцям – гроші, а львів'янам – мобілізація», «Україна рятує тих, хто її ненавидить», «Біженці – сепаратисти», «Павлоград заповнили переселенці и преступники». Як бачимо, негативна оцінка цієї категорії громадян апріорі міститься вже в заголовках матеріалів ЗМІ.

Друга категорія людей, відносно якої ЗМІ часто використовують неправомірну лексику, це мешканці окупованих територій. Зокрема, часто культивується думка, що там залишилися лише проросійськи налаштовані люди.

Мобілізують звичайних людей, а представників влади та багатіїв оминають. Із цією тезою погоджуються 80 % українців. У всіх регіонах України рівень згоди однаковий. [14;38]

«Не висвітлюється тема Криму, не висвітлюються реальні потреби мешканців окупованих територій і прифронтових зон, ігноруються релігійні питання і міжрелігійні відносини, недостатньо уваги приділяється потребам переселенців. Дискусії навколо таких питань у ЗМІ мають не тільки формувати громадську думку, ай конструювати суспільний дискурс, який потім впливає на політику. Цінна роль ЗМІ полягає в тому, щоб піднімати актуальні соціальні питання, розкручувати їх. І от, наприклад, реальні потреби переселенців, на жаль, у нас отримують дуже мало уваги з боку ЗМІ, а відтак немає суспільного тиску на владу. Проблеми замовчуються, значить не вирішуються, а отже, ці люди залишаються наодинці зі своєю бідною», – вважає директор громадської організації «Телекритика» Р. Шутов.

Із самого початку збройного протистояння на Сході України і дотепер загальноновизначеної термінології щодо висвітлення цих подій в українських ЗМІ немає. Тому поняття, що використовуються українськими медіа для описання

стану справ у Донбасі та навколо нього, різняться залежно від підтримуваних ними політичних сил і не завжди є точними та загальноприйнятними. Водночас базовими залишаються поняття, використовувані щодо ситуації на Сході в офіційному дискурсі української влади. Головним серед них є визначення щодо того, як називати конфлікт на Донбасі. Як відомо, керівники держави неодноразово стверджували, що проти України йде війна, розв'язана Росією. Пізніше, знову ж таки з подачі політичного керівництва, утвердилася концепція, що Росією проти України ведеться так звана «гібридна війна» – передусім – інформаційна, дезінформаційна і пропагандистська війна, доповнена всебічною, зокрема кадровою та збройною, підтримкою загонів бойовиків.[12;54]

АТО фактично переросло у війну, коли зросли масштаби операції, її збройне забезпечення та кількість вояків, втягнутих у бойові сутички. Спочатку ЗСУ, а потім і обидві сторони почали використовувати не тільки автомати та гранатомети, а й міномети, гаубиці, самохідні артилерійські установки, ракетну артилерію, танки і літаки з гвинтокрилами. А спеціальні заходи дуже швидко почали набувати ознак повномасштабних військових операцій. Однак усі – від Президента до журналістів – називали і називають ці бойові дії антитерористичною операцією і замість виразу «на фронті» використовують евфемізм «у зоні АТО». Так само лінія фронту називається ввічливим евфемізмом «лінія протистояння чи зіткнення».

Разом з тим характерною для багатьох ЗМІ після початку збройного притистояння на Донбасі стала так звана «мова ворожнечі». Першою її активно почала використовувати російська сторона, згодом частина українських медіа підхопила цю хвилю. Візуальними її проявами стали цитування політиків, які доволі часто поширюють «мову ворожнечі», у тому числі представників самопроголошених республік «ДНР» та «ЛНР», фото, відео, коментарі в соцмережах, часто ретрансльовані пресою.

Національна спілка журналістів України на початку вересня провела конференцію «Проблема “мови ворожнечі” в українських медіа», під час якої

журналісти та експерти обмінялися думками щодо наявності мови ворожнечі в українських ЗМІ та засобів, якими можна викоренити ці явища. Спеціально до цієї конференції було проведено дослідження, результати якого презентував на форумі партнер «Центру контент-аналізу» О. Харченко. За його словами, під «мовою ворожнечі» в рамках цього дослідження йшлося про повідомлення, що містять слова, які створюють негативне враження або принижують гідність російського народу чи мешканців Донбасу.

Під час дослідження було проаналізовано 941 тис. інформаційних повідомлень у провідних українських ЗМІ. У 30 % з них порушувалися гострі нині теми РФ, Донбасу і Криму. Але лише в 1,7 % випадків були помічені вирази, які можна розцінювати як мову ворожнечі або ненависті. Можна сказати, що відкритої ворожнечі в українських ЗМІ ми не помітили. Всього 4746 повідомлень можна розцінювати як такі, що створюють негативне враження про кого-небудь або ображають гідність.

«Ми побачили, що більшість повідомлень фіксуються саме на Росії, у той час як повідомлення, присвячені мешканцям Донбасу – трапляються рідше, – прокоментував отримані результати О. Харченко. – На цьому підґрунті можна сказати, що такої відкритої ворожнечі українців щодо інших громадян України залежно від їхньої позиції, принаймні на результатах цього дослідження, я не побачив».

З термінів, які можна розцінювати як «мову ненависті» в українських ЗМІ, у 22 % випадків зафіксовано використання слова «ватник» у 18 % – «москаль». Далі із 16 % йдуть «рашизм, рашисти». І з 13 % «Мордор», як іноді в наших ЗМІ стали називати Росію. 9 % випадків – слово «лугандон», 7% – «колорад» і 5% – «кацап».

При цьому до 53 % випадків ішлося про дослівне цитування ньюсмейкерів, і лише в 47 % – про використання мови ворожнечі авторами повідомлень.

Найбільш часто у використанні мови ненависті були помічені інтернет-ресурси Корреспондент.net (30 % випадків), а також сайти телевізійних каналів

«24» (24tv.ua – 23,16 %) і «1 + 1» (TSN.ua – 21,15 %). У лідерах антирейтингу також опинилися «Цензор», «ЛігаБізнесІнформ» і «Газета.ua». Несподіваним результатом виявилася присутність на п'ятому і шостому місці рейтингу використання «мови ненависті» державних ЗМІ – «Голос України» та «Укрінформ».[43;65]

Але в повідомленнях «Кореспондента» і «Ліги» мова ворожнечі все-таки присутня в основному не в авторських редакційних текстах. Це пов'язано із субдоменами, де громадські активісти мають можливість розміщувати свої публікації.

Присутні на конференції журналісти чи не одногolosно стверджували: на початку війни було незрозуміло, як називати людей у камуфляжі, які почали масово з'являтися на Сході України. «Як їх називати: проросійські активісти, сепаратисти, політичні туристи?» – пригадує дилеми річної давнини Л. Куц, керівник регіональної мережі газети «Голос України», раніше – кореспондент газети на Донеччині. «Найбільше у нас, донецьких журналістів, траплялися терміни “проросійські активісти” і “сепаратисти”». За словами журналістки, хтось тоді так писав, тому що дійшов згоди про це в редакції, а хтось – з інстинкту самозбереження.[13;78]

У редакціях загальнонаціональних телеканалів, де загроз життю не було, також тривали палкі суперечки. Кожен канал випрацьовував власні редакційні правила, як називати тих чи інших учасників конфлікту, зауважила тележурналістка І. Федорів.

Питання про те, якими поняттями при аналізі ситуації на Донбасі та Україні в цілому оперують українські ЗМІ, донедавна не перебувало в центрі уваги відповідних державних інституцій і обговорювалося лише на рівні професійних стандартів журналістики.

Водночас І. Чулівська зауважила, як один з нюансів, те, що ЗМІ зобов'язані використовувати щодо ситуації на Донбасі ті терміни, якими оперує офіційна українська влада. І навіть якщо ЗМІ розуміють, що збройний конфлікт на Сході вже давно вийшов за межі антитерористичної операції (АТО), вони не

можуть повністю виключити цей термін, бо так цю ситуацію офіційно називає українська влада.

З приводу найменування сторін конфлікту досвідом поділилася головний редактор видання «Донецкие новости» Ю. Хованська. За її словами, редакція тривалий час не могла зійтися на єдиній думці, як називати представників «ДНР», «ЛНР», чи варто уточнювати їх так звані посади – голова організації, глава республіки, голова народної ради, міністр. У результаті журналісти дійшли висновку, що будуть вживати відносно цих людей термін «представники політичного крила незаконної організації». Якщо ж мова йде про людей, які воюють безпосередньо зі зброєю, то це «члени воєнізованого крила цієї організації» або «члени незаконного збройного формування». Такий термін, як терорист, редакція намагається не вживати. На думку Ю. Хованської, кожна редакція повинна визначитися для себе, якими термінами вона користується, але спроба створити єдиний звід термінів для всіх українських ЗМІ для неї здається утопічною.

Національна спілка журналістів України, утім, визнала прийнятною ідею створення журналістською спільнотою єдиного термінологічного словника, що дасть змогу ЗМІ орієнтуватися, які терміни найкраще вживати при висвітленні конфлікту на Сході України. Перший секретар НСЖУ С. Томіленко висловив сподівання, щовже найближчим часом такий словник буде створено. Це має зробити сама журналістська спільнота. «У нас є гарні зв'язки з міжнародними структурами, зокрема, офіс ОБСЄ з питань свободи медіа і представництво Верховного комісара ЄС з прав людини. Йде мова про те, щоб вони теж долучилися до роботи. Нам не слід вигадувати велосипеда. В них є великий досвід по таких конфліктах. Це гарячий, але все одно черговий військовий конфлікт», – зауважив С. Томіленко.

Корисною ідеєю назвав розробку термінологічного словника директор ІА «Українські Новини» Д. Іванеско. «Я б не думав, що нам краще чекати якихось рекомендацій від Міністерства інформації, або державного комітету. Мені здається, що це все ж таки журналістська справа, і її краще визначити

самим ці терміни. Якщо б НСЖУ, як найбільша спілка журналістська, взяла б на себе організацію цієї функції, якби в нас був термінологічний словник, він би дуже допоміг у нашій редакційній роботі».[18;34]. Утім, нещодавно свою зацікавленість у створенні обговорюваного в журналістському середовищі термінологічного словника висловило Міністерство інформаційної політики. Зокрема, заступник міністра інформаційної політики України Т. Попова аргументувала необхідність такого словника тим, що українським ЗМІ у своїй риториці не слід уподоблятися російській пропаганді. «Деякі ЗМІ під час гострих моментів у зоні АТО дозволяли собі оприлюднювати неперевірену інформацію, або щось перебільшувати. Наші приватні телеканали дозволяють собі таке. І це несе загрозу. Пропагандистські російські ЗМІ на це прямо можуть сказати – так само брешуть всі... Тому ми підтримуємо ідею розробки такого словника», – зазначила заступник міністра.

У свою чергу виконавчий директор Інституту масової інформації О. Романюк заявила, що довіра до ЗМІ з боку населення України знижується. «Довіра до ЗМІ падає через роботу самих журналістів. Розмови про термінологію йдуть давно. Наприклад, люди, вимушені покинути свої будинки в Донецькій області – їм не подобається термін “тимчасові переселенці”, тому що за їх даними, дві третини не планують повертатися», – сказала О. Романюк.

«Словник нейтральною термінології» для представників ЗМІ щодо висвітлення конфлікту на Сході України стане результатом спільної роботи журналістів, медіа-експертів та Міністерства інформаційної політики. На круглому столі вже були частково представлені рекомендації для українських журналістів і редакторів, як називати конфлікт в Україні або яким терміном позначати збройні угруповання в зоні АТО.[20;45]

Варто зауважити, що це перша спроба з боку державної влади вплинути на дискурс українських ЗМІ відносно ситуації на Донбасі. До цього чи не єдиним випадком публічного офіційного звернення з приводу використовуваних у контексті конфлікту на Сході України був заклик у 2014 р. на той момент губернатора Луганської області Г. Москаля до української

громадськості відмовитися від термінів, що принижують населення Донецької і Луганської областей. Зокрема, Луганська обласна державна адміністрація закликала громадськість та представників ЗМІ не використовувати мовні штампи, взяті з російського телебачення і соціальних мереж. У Луганській ОДА заявили, що було б коректніше утриматися від образливих назв на зразок «лугандонія», «луганда», «лугандони», «лугамбе», а використовувати замість них терміни «тимчасово окупована територія», «територія, не підконтрольна українській армії». «Насадження мовних стереотипів є одним із способів маніпулювання громадською думкою та викривленням реальної картини дійсності. Наші журналісти не повинні опускатися до рівня російських пропагандистів, а навпаки – називати речі своїми іменами», – заявив тоді голова Луганської ОДА Г. Москаль

За останній місяць основними темами, які висвітлювали українські ЗМІ в контексті ситуації на Донбасі, були виконання Мінських домовленостей у частині відведення техніки від лінії розмежування, аналіз нових правил перетину лінії розмежування, які запровадила Служба безпеки, звільнення з полону українських бійців, активізація бойовиків та провокативні обстріли, робота та рішення Тристоронньої контактної групи в Мінську щодо подальших дій зі стабілізації ситуації на Донбасі. Значну увагу преса приділяє питанню проведення виборів на окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Матеріали з цієї тематики переважно присвячені дискусії навколо закону, за яким мали б відбутися ці вибори. При цьому переважна більшість українських ЗМІ використовують спокійну, врівноважену лексику, оперуючи вже звичними для сприйняття поняттями, які фактично перебувають у руслі запропонованого журналістам «Словника нейтральної термінології». Очевидно, зменшення напруження на Сході України, відсутність гострих військових сутичок, бойових втрат, значні зусилля щодо стабілізації ситуації з обох сторін протистояння зумовили зміну дискурсу українських медіа в бік більш мирної риторики. Не останню роль у цьому відіграв значний досвід роботи ЗМІ в умовах збройного конфлікту, адаптування журналістів до нових реалій,

вироблення внутрішньоредакційних правил і понять для висвітлення тих чи інших подій. Утім, судячи з негативної динаміки довіри українців до ЗМІ, журналістська спільнота має шукати дієві інструменти відновлення цієї довіри, які можуть бути засновані лише на об'єктивній, толерантній, неупередженій інформації, яка об'єднує суспільство і формує в ньому позитивні очікування.[35;76]

Реакція українських ЗМІ на військові дії є дуже різною так різні канали та газети подають різну інформацію із за власників каналів, що робить цю інформацію не зовсім достовірною.

3.2. Іноземні видання

Однією з особливостей нинішнього українсько-російського конфлікту є інформаційна війна. Звучать звинувачення у перекручуванні фактів, веденні брудної пропаганди тощо. Іноземні засоби масової інформації спробували проаналізувати, як не тільки Україна та Росія, а й медіаорганізації світу висвітлюють події в Україні.

Британська газета Guardian пише, що Росія використовувала пропаганду в Криму під час проведення референдуму. Автор статті вважає, що для того, щоб бути успішним у подібній операції, треба слідувати п'яти простим правилам. По-перше, змусьте пресу мовчати, пише автор. «Це не так вже й оригінально, але точно працює». По-друге, перейменуйте революцію. Російські ЗМІ, наприклад, часто називали київські протести «фашистськими» і використовували інші негативні терміни, описуючи події. По-третє, «будь розлюченим і не кажи нічого конкретного». Далі – зміни правила. І нарешті, дотримуйся власного сценарію. «Але, будь-який актор, пропагандист чи політик повинен пам'ятати, що закон неочікуваних наслідків означає, що навіть Москва може не знати, куди це її приведе», – наголошує автор статті. Американський сайт новин Business Insider погоджується з тим, що більшість російських ЗМІ залучені до пропаганди. Але, як зазначає видання, сучасна пропаганда відрізняється від того, як її практикували у радянські часи. Видання наводить приклад Дмитра Кисельова, журналіста та директора міжнародного

інформаційного агентства «Россия сегодня». «Нова пропаганда прагне підбурити та мобілізувати аудиторію, щоб збуджувати ненависть та страх», – пише видання. «Одягнений у строгий костюм, Кисельов крокує назад та вперед, жестикулює та акцентує свої слова, і доносить їх слухачам зі садистською посмішкою», – пише автор статті. Видання також попереджає, що існує загроза в тому, що Путін сам почне вірити своїй пропаганді, а значить і слідувати її логіці.

Міжнародний сайт соціалістичних новин World Socialist Web Site пише, що висвітлення подій в Україні більшістю медіа Німеччини були однобокими, та назвав це «антиросійською пропагандою». Такі провідні видання як Der Spiegel та Die Zeit, наприклад, «голосно вимагають військових дій проти Росії, випереджаючи один одного грізними атаками на президента Володимира Путіна, якого змалбовують як нового Гітлера та агресора», – пише сайт. Тим не менш, зазначає видання, це поки що має обмежений вплив на німецьке суспільство.[42;67]

Американський сайт Huffington Post зазначає, що тамтешні ЗМІ також винні якщо і не в пропаганді, то в перекручуванні правди. Видання обвинувачує американських колег у тому, що замість збагачування та розширювання публічних дебатів щодо важливих питань зовнішньої політики, вони намагаються ці дебати контролювати. «А сьогодні, – зазначає Huffington Post, – вони говорять про те, як США має карати, принижувати Росію та, в кінцевому результаті, завдати їй поразки через те, що вона брязкає зброєю. Вони скиглять про те, що втратили Крим (ніби він був їхнім), ігноруючи те, що Росія втратила, а Захід утвердився в більшій, багатшій Україні», – пише видання. Автор ще однієї статті у британській Guardian критикує роботу австралійських ЗМІ. Він зазначає, що практично всі видання дуже часто ігнорують історичні близькі стосунки між Україною та Росією. «Хоча молодше українське населення сьогодні бажає більшої інтеграції з Європою та її більш ліберальними ідеями, те, що лише старше покоління притримується проросійської позиції, не є правдою», – мовиться у статті. Автор зазначає, що

не так вже й багато журналістів серйозно проаналізували можливі фінансові причини для російського та західного втручання у справи України, чия гривня падає стосовно долара в останні місяці. «По-справжньому відповідальні та безстрашні ЗМІ мали б розслідувати істину, яка лежить за втручанням США та Росії до інших країн через стратегічні та фінансові вигоди, які їм це приносить», – йдеться в статті.[41;90]

Найпоширенішою серед російських ЗМІ є спекуляція на дітях. Так у своєму Twitter 27 травня цього року журналістка російського каналу LifeNews Ерміна Котанджян опублікувала фото 8-річного хлопчика, який начебто загинув від рук українських військових в аеропорту Донецька. Більше того, вона посилається на фейкову сторінку “прокурора” Криму Наталії Поклонської.[30;89]

У прокремлівських ЗМІ стали з'являтися повідомлення про те, що розбіжності з приводу врегулювання донбаського конфлікту на основі «формули Штайнмайера» і, зокрема, відведення сил від лінії зіткнення, призводять до сутичок між різними частинами українських збройних сил, а також між регулярними українськими військами і добровольчими батальйонами. Так, 10 жовтня РІА «Новости» повідомило:

«Недалеко від ділянки розведення сил в районі Петровського стався бій між силовиками, повідомили в ДНР. «Військовослужбовці 35-ї бригади морської піхоти, <...> дотримуються вкрай радикальних націоналістичних поглядів, відмовилися виконувати наказ свого командування відійти від займаних позицій, мотивуючи це неприпустимістю 'здачі української землі противнику'», - уточнив представник народної міліції самопроголошеної республіки. За його словами, переговори не дали позитивного результату, після чого командування задіяло спецпідрозділу. Деталі й підсумки операції не розкриваються».

На наступний день РІА опублікувало замітку такого змісту:

«У ДНР заявили про перестрілку між силовиками і націоналістами в Донбасі. Перестрілка сталася між українськими силовиками і бійцями

нацбатальона «Азов», проти учасників якого в РФ порушено кримінальні справи, на підконтрольній Києву території Донбасу, заявив в п'ятницю журналістам заступник начальника Народної міліції самопроголошеної Донецької народної республіки Едуард Басурін. «Нами зафіксовані збройні сутички між українськими силовиками і націоналістами 'Азова'. Найбільш резонансний випадок стався в ніч з 10 на 11 жовтня в районі Новогнатівка, де націоналісти намагалися з боєм проїхати через блокпост з метою виходу до передових позицій збройних формувань України», - сказав Басурін.

За його словами, в результаті перестрілки «один націоналіст убитий, двоє поранені, втрати силовиків склали троє убитих і двоє поранених» «.

Інші ЗМІ додають ефектні подробиці, і повідомлення перетворюються в якусь жахливу картину некерованою армії, яка воює сама з собою. «Московський комсомолец» пише:

«Українські бойовики з нацбатальона» Азов «(заборонено в Росії) на під'їзді до ділянки розведення військ» Петрівське - Богданівка «розстріляли регулярні частини української армії».

«Аргументи тижня» так описують інший епізод:

«У зоні конфлікту на сході України сьогодні вранці відбувся бій між морськими піхотинцями Порошенко «і» спецназом Зеленського «. <...> інцидент трапився в районі села Петрівське. Учасниками перестрілки стали військовослужбовці 35-ї бригади морської піхоти Збройних сил України і 3-го полку спецпризначення ВСУ. В ході бою була випущена протитанкова керована ракета. Причиною зіткнення стало те, що радикально налаштовані морпіхи відмовилися відійти з займаних ними позицій в рамках розведення сил в Донбасі «.

Характерний заголовок порталу «Військове огляд» - «Розведення сил на Донбасі знову відкладається: ВСУ ведуть бій з ВСУ». Звертає на себе знімання, що у всіх цих повідомлень один джерело - «народна міліція» самопроголошеної ДНР і її заступник начальника Едуард Басурін,

регулярно робить заяви для преси. Звідки міліції ДНР відомі подробиці зіткнень, не пояснюється. А «Аргументи тижня» в матеріалі під заголовком «ЗМІ розкрили деталі бою» морпіхів Порошенко «зі» спецназом Зеленського «в Донбасі», посилаються на одне-єдине ЗМІ - інтернет-видання «Російська весна».[40;98]

Але особливо цікаво те, що про ці боєзіткнення пишуть виключно російські ЗМІ. В українській пресі про них немає ні слова - ні в тих виданнях, які підтримують президента Зеленського, ні в тих, які критикують його за зайву поступливість. Така подія як озброєний бунт в діючих частинах виявилось зовсім непоміченим. Важко уявити, щоб це було можливо в Україні, де існує безліч незалежних ЗМІ найрізноманітнішої політичної спрямованості.

Так що, швидше за все, ми маємо справу з вільним польотом фантазії представника донецької міліції, який охоче підхоплюють російські пропагандистські видання.[44;87]

Іноземна преса на противагу своїм колегам з України можуть показати більш правдиві дані та менше заполітизовану картинку що є найбільшим плюсом для нас.

Рупором війни та дестабілізації на Донбасі та в цілому по всій Україні є ЗМІ російської держави. Вони подають велику кількість не правдивої інформації цим і провокують загострення та міжнародну напругу.

Висновки

Кожному етапу війни на сході України відповідає різні нарративні джерела на першому етапі були притаманні публікації в ЗМІ, ведення інтернет-блогів та відео фіксація то що відбувалося першій етап закінчився підписанням мінських домовленостей в вересні 2014 року.

Другий етап був з перших мінських домовленостей до других тобто вересень 2014- лютий 2015 року вже в цей проміжок часу почнуть з'являтися перші наукові статі пов'язанні з нарративними джерелами, а саме публікації, статі та перші видання спогадів бійців. Також починають з'являтися перші мемуари та публікуються щоденники. Хоча і залишається все те що було на першому етапі.

Третій період триває від лютого 2015 року до сьогодні йому характерне видання ґрунтовних праць науковців різних спеціальностей які пов'язані з нарративними джерелами, багато документальних фільмів які знімали на сході України.

В той же час ми зазначаємо що різні джерела дають нам більше інформації про те що відбувається на війні. Починаючи від активних бойових діє і до якихось побутових моментів які є повсякденністю солдатів на передовій. З нарративів приходить чітке розуміння зміни в збройних силах за останні 6 років.

Україні зашкодили ефективно протистояти Росії такі внутрішні чинники: некомпетентність і зрадництво серед командного складу Збройних сил; слабе логістичне і матеріально-технічне забезпечення армії; повільний хід важливих інституційних і галузевих реформ у державі; недостатня інформаційно-просвітницька активність усередині країни і за кордоном. Позитивним наслідком війни стало поступове підвищення боєздатності української армії завдяки досвіду запеклих боїв із підступним ворогом. Зовнішніми несприятливими факторами були: невиконання країнами-гарантами зобов'язань за Будапештським меморандумом; неефективні санкції проти Росії з боку впливових держав; відсутність в ООН дієвого механізму протидії порушенням

міжнародного права Росією, що наділена правом вето у Раді безпеки. Затяжна гібридна війна Росії на Донбасі, в унікальному історико-етнографічному регіоні української нації, призвела до тяжких демографічних наслідків. Станом на грудень 2017 р. офіційно налічили понад 10 тис. загиблих, понад 20 тис. поранених, від 2 до 3,5 млн переміщених осіб.

До найтрагічніших сторінок війни проти України належить збиття російським зенітним ракетним комплексом малайзійського пасажирського літака 17 липня 2014 р. Переломним моментом стала пряма збройна агресія Росії на Донбас, починаючи від 24 серпня 2014 р. Укладення двох Мінських угод не зупинило війну. Внаслідок першої Мінської угоди (5 вересня 2014 р.) її інтенсивність зменшилася, проте Росія не бажала мирної розв'язки без проросійської автономії в складі України. США та ЄС бракувало проривних наступальних ініціатив щодо зупинки російської агресії. Мінська угода від 12 лютого 2015 р. не принесла мир, оскільки Росія провокувала заморожений конфлікт, бажаючи федералізації України за деструктивним сценарієм. Захід виступив проти російських анклавів «ДНР» і «ЛНР» у складі України, які б зруйнували її європейські та євроатлантичні перспективи. Від Росії вимагали повернення частини окупованого Донбасу, з його подальшою реінтеграцією в Україну. Міжнародні відносини нагадували нову Холодну війну, в якій ключову роль знову відводили супердержаві США, де оновилося політичне керівництво. Серед невідкладних напрямків наукових досліджень багатогранної проблематики сучасної російсько-української війни бачаться усноісторичні студії, поглиблене вивчення мемуаристики. Адаже масово з'являються різноманітні свідчення учасників згаданих подій, особливо військових, колишніх полонених тощо. Це важливо і з наступних міркувань. Судячи з наявних аналізів розвитку подій, з великою вірогідністю можна припустити, що російсько-українська війна триватиме ще роками. Тому бачиться злободенним якісний оперативний зріз джерельної бази, що істотно поповнюється і зростатиме аж до повного відновлення територіального суверенітету України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Неопубліковані джерела

- 1) Інтерв'ю Хренова.О.М. з Забродьским.М.В, м. Запоріжжя, 29.10.2019 р. [Текст стенограми бесіди]// Особистий архів О.М. Хренова
- 2) Інтерв'ю Хренова.О.М. з Мамалуй О.М, м. Запоріжжя, 6.06.2019 р. [Текст стенограми бесіди]// Особистий архів О.М. Хренова
- 3) Інтерв'ю Хренова.О.М. з Зінкевич Я.В, м.Київ, 3.08.2019 р. [Текст стенограми бесіди]// Особистий архів О.М. Хренова
- 4) Інтерв'ю Хренова.О.М. з Сірко Р.Г, м. Запоріжжя, 8.08.2019 р. [Текст стенограми бесіди]// Особистий архів О.М. Хренова
- 5) Інтерв'ю Хренова.О.М. з Довгим. Ю.І , м. Запоріжжя, 8.08.2019 р. [Текст стенограми бесіди]// Особистий архів О.М. Хренова
- 6) Інтерв'ю Хренова.О.М. з Шаповалов.С.М, м. Запоріжжя, 8.08.2019 р. [Текст стенограми бесіди]// Особистий архів О.М. Хренова
- 7) Інтерв'ю Хренова.О.М. з о. Дмитро, м. Запоріжжя, 15.08.2019 р. [Текст стенограми бесіди]// Особистий архів О.М. Хренова

Опубліковані джерела

- 8.Верховна Рада України: офіційний веб-портал (rada.gov.ua) [Лінки]: Міжнародна діяльність. Міжнародні парламентські організації. Парламентська асамблея Ради Європи. Резолюції, рекомендації, декларації тощо. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/organizations.mpo_info?o_id=64 (дата звернення: 12.11.2019)
9. Військовослужбовці ЗС Росії, які брали участь у бойових діях на території України // Головне управління розвідки Міністерства оборони України: офіційний сайт (gur.gov.ua). 2018. URL: <http://gur.gov.ua/content/russia-cambatants-suspected-of-committing-war-crimes.html> (дата звернення: 16.5.2019)
10. 10 фактів про збройну агресію Росії проти України // Міністерство закордонних справ України. 2018. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/5026> (дата звернення: 12.10.2019)

11. Заява за результатами 20-го Саміту Україна ЄС, Брюссель, 9 липня 2018 року // Президент України. 2018. 9 липня. URL: <http://www.president.gov.ua/news/zayava-za-rezultatami-20-go-samitu-ukrayina-yes-bryussel-9-l-48590> (дата звернення: 5.8.2019)

12. Збройна агресія Росії проти України // Головне управління розвідки Міністерства оборони України: офіційний сайт (gur.gov.ua). 2018. URL: <http://gur.gov.ua/content/list-of-russia-armed-aggressionagainst-ukraine.html> (дата звернення: 12.4.2019)

13. Ми вступили з РФ у геостратегічну суперечку через Україну... Виклад позиції стосовно Росії (Позиція фракції ХДС/ХСС у Бундестазі) // Володимир Ар'єв: офіційний сайт (ariev.info). 2016. 2 грудня. URL: <http://ariev.info/?p=1578> (дата звернення: 2.11.2019)

14. ПАРЄ проголосувала за негайне виведення військ РФ з Криму // Українська правда. 2014. 9 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/9/7021914/?attempt=1> (дата звернення: 6.12.2019)

15. Позовні вимоги та претензії України до РФ в Суді ООН: повний переклад // Європейська правда. 2017. 17 січня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/01/17/7060261/> (дата звернення: 2.11.2019)

16. Поіменний список безповоротних втрат військовослужбовців Збройних Сил України за період з 13 квітня 2014 року по 23 травня 2018 року / Міністерство оборони України. URL: http://www.mil.gov.ua/content/other/Panteon_13.04.2014_23.05.2018.pdf (дата звернення: 5.4.2019)

17. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. С. 892.

18. Результати розслідування Іловайської трагедії / Генеральна прокуратура України, головна військова прокуратура. 14.08.2017. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=213793 (дата звернення: 12.10.2019)

19. Усна історія російсько-української війни (2014 – 2015 роки) / За ред. В. Мороко. Вип. 1. Київ: К.І.С., 2015. 176 с.

20. Усна історія російсько-української війни (2014 – 2016 роки) / За ред. Г. Васильчука, В. Мороко. Вип. 2. К.: К.І.С., 2016. 464 с.

21. Усна історія російсько-української війни (2014 – 2016 роки) / За ред. В. Мільчева, В. Мороко. Вип. 3. Київ: К.І.С., 2017. 200 с.

Монографії та наукові статті

22. АД 242. Історія мужності, братерства та самопожертви / Укл. І.Штогрін. Харків: КСД, 2016. 352 с.

23. Березовець Т. Анексія. Острів Крим: хроніки «гібридної війни». Київ: Брайт Стар Паблішинг, 2015. 392 с.

24. Будзар М. «Не сподівалася знов опинитися в Радянському Союзі...»: «Русская весна» 2014 року в Криму очима доньки радянського політв'язня // Суспільні злами і поворотні моменти: макроподії крізь призму автобіографічної розповіді / Упоряд. О. Кісь, Г. Грінченко, Т. Пастушенко. Львів: Ін-т народозн. НАН України, 2014. С. 211-228.

25. Відчайдухи. Історії українських воїнів / За заг. ред. В. Буряченка. Київ: Військо України, 2016. 256 с.

26. Добробати. Історія подвигу батальйонів, що врятували країну / Укл. К. Гладка та ін. Харків: Фоліо, 2017. 336 с.

27. Євромайдан. Хроніка відчуттів / Упоряд. В. Карп'юк. Київ: Дискурс, 2014. 151 с.

28. Каліновська О., Криштопа О., Назаренко Є., Трохимчук В., Феденко Д. Неоголошена війна. Невідомі факти і хроніки АТО. Харків: КСД, 2015. 512 с. 450.

29. Кашпор О. Війна очима ТСН: 28 історій по той бік камери. Київ: Основи, 2015. 220 с.

30. Кошкина С. Майдан. Нерасказанная история. Киев: Брайт Стар Паблішинг, 2015. 408 с.

31. Криштопа О., Каліновська О. Про мертвих, живих і ненароджених Герої (не) війни. Харків: КСД, 2016. 304 с.
32. Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності / Упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко. Київ: К. І. С., 2015. 320 с.
33. Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах / Упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко. Вип. 2. Київ: К. І. С., 2016. 304 с.
34. Майдан. Свідчення. Допомога постраждалим. Міжнародна солідарність / Кер. авт. кол. Л. Фінберг. Київ: Дух і Літера, 2018. 816 с.
35. Макеев В. 100 днів полону. Харків: Фоліо, 2016. 192 с.
36. Малиновська Н. Україна: 20.03.2014. Київ: Главком, 2018. 198 с.
37. Мамчур розповів, як росіяни примушували його зрадити Україну // Українська правда. 2014. 26 березня.
38. Наші. Історії українських воїнів / За заг. ред. В. Буряченка. Київ: Військо України, 2017. 240 с.
39. Орлова Ю. 111 дней Майдана: Записки киевлянки / Пер. англ. Київ: Дуліби, 2014. 144 с.
40. Побратими. Історії українських воїнів / За заг. ред. В. Буряченка. Київ: Військо України, 2016. 224 с.
41. Пророцтво Жанни. Історії українських воїнів / За заг. ред. В. Буряченка. Київ: Військо України, 2018. 224 с.
42. Тимчук Д., Карін Ю., Машовець К., Гусаров В. Вторгнення в Україну. Хроніка російської агресії. Київ: Брайт Стар Паблішінг, 2017. 240 с.
43. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора. Київ: Академія, 2016. 256 с.
44. Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2015. 166 с. 613. 34. Удовік В. Україна та окупація Криму Росією 2014 р. в оцінках японських науковців // Історичний архів [Миколаїв]. 2016. Вип. 17. С. 150-157.
45. Удод О. 25 років незалежності України: поступ, досвід, перспективи // Цивілізаційні дискурси світової та української історіографії / За наук. ред. О. Салати. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 103-154.

46. Фельштинський Ю., Станчев М. Третя світова: Битва за Україну. Київ: Наш Формат, 2015. 408 с.
47. Херпен М. Х. ван. Війни Путіна. Чечня. Грузія. Україна. Незасвоєні уроки минулого. Харків: Віват, 2015. 304 с.
48. Ядова М. Кримський кризис-2014 глазами молодежи постсоветского поколения //Социологические исследования [Москва]. 2016. № 9. С. 50-58.
49. Якубова Л. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Київ: Кліо, 2018. 384 с.
50. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / Кер. авт. кол. Г. Боряк. Київ: Ніка-Центр, 2016. 796 с.
51. Gnädiger J. Das Russlandbild deutscher Medien in der Krim-Krise. Berlin, 2014. 124 S.
52. Jobst K. S. Geschichte der Ukraine. Stuttgart: Reclam, 2015. 276 S.
53. Kuzio T. Putin's war against Ukraine. Revolution, nationalism, and Crime. Toronto, 2017. 490 p.